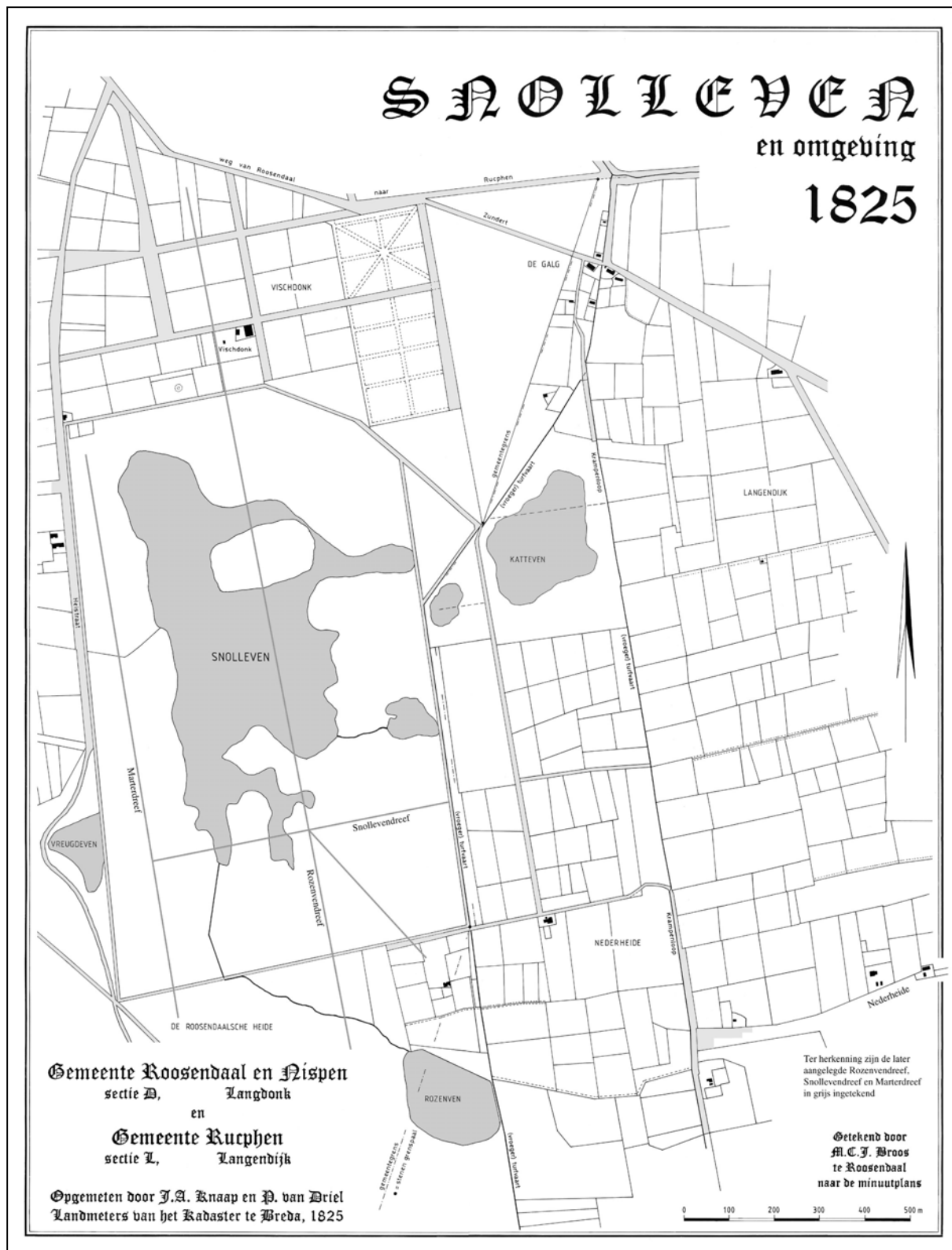


VISDONK

Marius Broos



Ter herkenning zijn de later aangelegde Rozenvendreef, Snollevendreef en Marterdreef met een grijze streeplijn ingetekend. De grens tussen de gemeente Roosendaal en Nispen en die van Rucphen loopt in de tekening van iets links van het midden onderaan naar iets rechts van het midden bovenaan. De grens wordt met een streeppuntlijn aangeduid. Voor een deel valt deze grens samen met een vroegere turfvaart die iets ten zuiden van de buurtschap 'De Galg' (later 'Het Hoekske') in de Krampenloop uitkomt. Indien bij de illustraties in dit verhaal niets anders wordt vermeld, zijn alle tekeningen en illustraties van de hand van de auteur.

1. Een polder in het Snolleven

Inleiding

Wie de kadastrale minuutplans van 1832 in het gebied rond Visdonk tussen Schijf, Roosendaal en Nispen bekijkt, zal verasteld staan van een onmetelijke watervlakte onder de naam Snolleven¹. Het temidden van uitgestrekte heidevelden gelegen ven besloeg maar liefst 23,5 hectare en was daarmee het allergrootste op het grondgebied van de gemeente Roosendaal en Nispen. Het in de buurt liggende Roze(n)ven was in z'n hoogtijdagen slechts twee en een kwart hectare groot. Dan was er nog het in westelijke richting gelegen Vreugdeven, later beter bekend als het Klok(ke)ven, dat te boek stond voor ruim een hectare. Het in oostelijke richting gelegen Katteven lag echter op Rucphens grondgebied, maar dat was door de landmeter in 1825 niet als een aparte watervlakte op de kaart ingetekend.² Waarschijnlijk leek dit ven toen al meer op een zeer moerassig stuk grond dan op een duidelijk in het veld aanwezige plas water. In feite waren (en zijn) vennen ook niet nauwkeurig te begrenzen. Ongetwijfeld stond het water in de winter veel hoger dan in de droge zomermaanden.

De afwatering van het vennengebied was een jaarlijks terugkerend zorgenkind, ofschoon er al enige eeuwen lang aan de oostzijde een turfvaart lag. Aanvankelijk mondde deze vaart een eind verderop uit in de Krampenloop. Later geschiedde de waterafvoer meer en meer via het zompige Katteven. Elke zomer trok de watervlakte zich behoorlijk terug en was er slechts sprake van heide en moeras.

Bij het invoeren van het Kadaster in 1832 was het Snolleven en omgeving eigendom van de Roosendaalse notaris en grootgrondbezitter Petrus van Vught. Hij had het landgoed in 1823 overgenomen van de erven Gerrit Willem Motman.³ In vroegere tijden was Motman drossaard van Roosendaal geweest.

Jarenlang schommelde het bezit van Van Vught onder Roosendaal en Nispen rond de 215 tot 220 hectare en onder Rucphen circa 90 hectare. Na 1840 verminderde het eerstgenoemde geleidelijk door verkoop tot 170,3 hectare in 1859, in tegenstelling tot dat in Rucphen. Hier wist Van Vught zijn eigendom nog uit te breiden tot 156,2 hectare. In dit hoofdstuk wordt uitvoerig aandacht besteed aan het in cultuur brengen van het Snolleven.

Daarnaast komen de eigenaren en pachters in de periode 1826-1939 aan bod. Het gebied (met een oppervlakte van 97,8 hectare inclusief wegen) wordt thans globaal begrensd door de Visdonkseweg in het westen, de Nederheide in het zuiden, de Snollevendreef in het oosten, alsmede de Bosmiedreef en de Dennescheerderdreef in het noorden (zie tekening 1860, blz. 2). Met uitzondering van de Visdonkseweg wordt het heden ten dage nog steeds begrensd door zandwegen, juist zoals meer dan anderhalve eeuw geleden. Ondanks een ruilverkaveling in de jaren negentig is het wegenpatroon niet veranderd.



*Een jaar loopt soms in sneeuw ten einde.
Marterdreef, 29 december 1985.
Foto M.C.J. Broos, Roosendaal.*

¹ Waar de naam Snolleven vandaan komt, is niet in de literatuur over toponiemen te achterhalen.

² De werkzaamheden in de vorm van het meten in het veld, het vervaardigen van kaarten, het bepalen van de grootte, het opsporen van de eigenaren en het schatten van de belastbare opbrengst geschieden in Roosendaal en omgeving in de jaren 1823-1826. De metingen werden per gemeente uitgevoerd. Op 1 oktober 1832 was het werk in het hele land (behalve in Limburg) voltooid en werd het Kadaster ingevoerd. De grondbelasting kon vanaf dat moment op een billijke grondslag worden geheven.

³ In dit artikel wordt met het Snolleven het gebied vanaf de huidige Nederheide tot aan de weg van Roosendaal naar Rucphen en Zundert bedoeld (zie tekening 1825). Aan de westzijde werd het gebied begrensd door de huidige Visdonkseweg. Het werd ook wel aangeduid als landgoed Visdonk. Pas later maakte de Roosendaalse Heide met het Rozenven deel uit van het landgoed Visdonk.

Ten zuiden van het Snolleven lag de Roosendaalse Heide met het Rozenven. De uitgestrekte heidevelden met hier en daar berkenboompjes en dennenbossen waren van 1847 tot 1874 eigendom van de Belgische familie Gihoul - Matthieu. De ontwikkeling van dit gebied, waarvan in 1874 C.F.R. van Beeck uit Essen de nieuwe eigenaar werd, stond echter geheel los van die in het Snolleven.¹

In het volgende hoofdstuk zal hierop nader worden ingegaan.



Het boerenleven rond 1825

Omstreeks 1825 waren er in de wijde omgeving van het Snolleven en haar heidevelden al heel wat percelen in cultuur gebracht. In westelijke richting hadden boeren zich een mager bestaan opgebouwd onder Langdonk. In oostelijke richting waren gedeelten van de Nederheide en de Langendijk in cultuur gebracht (zie tekening 1825). De Krampenloop, een vroegere turfvaart, zorgde voor de afwatering van de landbouwpercelen. De weg van Roosendaal naar het oosten en zuidoosten doorsneed het gebied en splitste zich ter hoogte van het landgoed Visdonk (bij het Sterrebos) in een tak naar Rucphen (via de huidige Langendijksestraat) en een naar Zundert (via de huidige Achtmaalsebaan).

Iets verderop kruiste de weg de Krampenloop ter hoogte van de buurtschap 'De Galg'. Hier werden in een ver verleden misdadigers opgehangen ter waarschuwing aan mogelijk kwaadwillende personen. Vooral in het donker en op stille zandpaden waren reizigers een gemakkelijke prooi voor rondtrekkende roversbenden. In de loop van de negentiende eeuw kreeg de buurtschap echter de benaming 'Het Hoekske'.

¹ Wie een indruk wil krijgen van het oorspronkelijk uiterlijk van het Snolleven en omgeving wordt aangeraden een wandeling te maken in de omgeving van de Boswachters- en Muizendreef. Enige jaren geleden werd een deel van dit gebied weer teruggebracht in de oorspronkelijke staat, dus heide met hier en daar berkenboompjes en dennenbossen (en ook wat loofbomen). Een kleine kudde schapen moest voortaan de heide kort houden. Bovendien zou het 'opschot' niet langer een kans krijgen. Maar inmiddels is dit alles weer verleden tijd. Jammer genoeg mislukte het initiatief, omdat de kudde niet in staat was het (te) grote gebied bij te houden. Het was echter te bewerkelijk om de dieren steeds op kleine afgerasterde stukjes te laten lopen. Stilzwijgend kan de natuur nu weer haar gang gaan. Een ander initiatief voor intensief ecologisch herstel is van recenter datum. In het najaar van 2002 werd een begin gemaakt met het uitbaggeren van het Rozenven. De bodem werd ontdaan van metaalhoudend en mestrijk slib. Inmiddels is er helder water, al dreigt een steeds groter wordende groep ganzen met hun uitwerpselen het wankele evenwicht weer te verstoren.

In het uitgestrekte gebied stond slechts hier en daar een boerderij. Vaak bestond een bedrijf alleen maar uit een huis met aangebouwde schuur en soms een apart staand bakhuisje. Het waren bijna altijd pachtboerderijen.

De afhankelijkheid van mest speelde menig boer parten. Als er geen mest was, had hij ook geen opbrengsten. Eeuwenlang was er in de methoden van landbouw weinig tot niets veranderd. Kennis en ervaring gingen over van vader op zoon. Rond 1850 waren de boeren eenvoudig, zuinig en zeer behoudend. Zij waren al blij dat ze een appeltje voor de dorst overhielden. Over het algemeen leefde de boerenstand in afzondering van de rest van de samenleving. Op zon- en feestdagen ging men naar de kerk. Op de wekelijkse marktdag werden door de vrouwen boter en eieren uitgevent. Maar op andere dagen kwamen zij in het geheel niet in contact met andere mensen. Er ging 'niets uit als de rook uit de schouw', aldus landbouwvoorman en boerenbondsvoorzitter Jacobus Vos Antzn in zijn op schrift gestelde memoires een kleine eeuw later.¹

Het inkomen van de knechten was naar evenredigheid. Ook zij moesten zich tevreden stellen met een karig bestaan. Gewoonlijk was het personeel vast in de kost. Op een groot bedrijf waren meestal een rijknecht, één of twee arbeiders, één of twee meiden en een koewachter in dienst. Tijden van grote drukte werden afgewisseld met perioden van slapte, waarin de knechts hout kapt en straatmest en plaggen gingen halen. Het graan werd met de vlegel gedorst. Vanaf december tot in maart waren de arbeiders dan 'in het klooster'. Zij moesten 'de hele dag slaan zonder kwaad te worden'. Zodra het voorjaar zich aankondigde, begon voor hen weer het werk op het land.

Het was allemaal handwerk wat de klok sloeg. Met schop, riek, zeis, vork, pik en haak werden respectievelijk grond omgespit, mest uitgestoken, gras afgemaaid, hooi opgestoken en graan gezeit.² De paarden werden ingespannen om te ploegen en te eggen. Slechts een hoge en een lage kar (èèrdkar) dienden voor het transport. Soms was er een vierwielige wagen beschikbaar voor het rijden van hooi en masthout. Bij een sterfgeval werd deze ook wel gebruikt om de overledene naar de kerk (en het kerkhof) te brengen.

De woning was eenvoudig ingericht. Gewoonlijk bestond zij uit 'het woonvertrek aan het vuur' of 'den huis' met twee of meer bedsteden en daarnaast nog een vertrek waarin zich onder meer de 'spin' (keukenkast, vast ingebouwd) en een linnenkast bevond. Achter de woonkamer lag de 'moos' met de boterkarn. Daarnaast was er de kelder, waarvan de bodem slechts een meter diep lag. Hierboven bevond zich het opkamertje, dat als slaappleats diende voor de grotere kinderen. Het



De boerderij aan de Rozenvendreef dateert van vóór 1825. In 1885 werd het pand uitgebreid met een duiventoren. Tot vermoedelijk in de jaren twintig stond hierop een windwijzer in de vorm van een vis en dat vanwege de naam van het landgoed. In 1893 kwam Cornelis Jacobs als pachter op de boerderij. In 1911 ging hij het kalmer aan doen. Cornelis was inmiddels 63 jaar oud en verhuisde met zijn vrouw Anna Cornelia Antonissen naar de Burgerhoutestraat. Het bedrijf werd aan zijn toen nog thuiswonende kinderen overgelaten. In 1920 huwde de oudste zoon, Cornelis Jacobus, met Maria Rommens. Voortaan gold hij als pachter van de boerderij. Niet voor lang echter, want in 1925 volgde Antonius Leijten uit Terheijden hem op en in 1930 was het de beurt aan Adrianus Verhulst uit Wouw. Met de boerderij op de achtergrond poseert Anna Cornelia Antonissen, echtgenote van Cornelis Jacobs, rond 1910 voor de fotograaf. Foto, collectie J. Jacobs, Moerstraten.

¹ J. Vos, *Een boerenleven. Ontwikkelingsgang van het boerenbedrijf in de zandstreken van West-Noord-Brabant over de laatste zeventig jaren* (manuscript 1948).

² Graan zichten is graan met een zicht, een korte zeis, maaien.

personeel lag op zolder te slapen tussen de rommel en het zaaizaad.¹ Waren er veel kinderen, dan lagen de knechts soms op de hooizolder of ergens bij het vee.

Nieuwe cultuurgrond in het Snolleven

Rond het Snolleven waren in 1832 al drie boerderijen aanwezig. Zij stonden op de huidige locaties Rozenvendreef 1, Nederheide 21 en Visdonkseweg 3 (zie tekening 1860, blz. 2, nummers 1, 2 en 3).² Alleen de hoeve aan de Rozenvendreef bleef in de loop van de jaren nagenoeg onveranderd. Aanvankelijk waren de bedrijven klein van opzet. Slechts moeizaam hadden de pachtboeren enkele hectaren grond op de heidevelden veroverd en in cultuur gebracht.



De boerderij aan de Visdonkseweg 1 stamt van oorsprong uit 1857 en werd in 1885 flink gemoderniseerd. Pachtter Johannes Antonius Bakx betrok de hoeve in 1927. In de jaren zestig verviel echter het woongedeelte en werd het gebouw drastisch gewijzigd. Een schelf mutsaards ligt in 1955 als brandhout voor haard en fornuis gereed langs de weg. Foto, collectie W.L. Bakx, Kruisland.

Kennelijk was eigenaar en notaris Van Vught er alles aan gelegen om hierin verandering te brengen. Indien hij er in zou slagen het Snolleven in cultuur te brengen, dan kon hij ongetwijfeld meer grond voor landbouwdoeleinden verpachten en zo meer inkomsten verwerven. De aanzet werd in 1846 gegeven met het verzoek om vrijstelling van grondbelasting voor het 97,8 hectare grote gebied. Met het graven van een sloot (AB op tekening 1860, blz. 2) naar de vroegere turfvaart aan de oostzijde liet hij de ontwatering van het Snolleven op gang komen.³ Dankzij vele arbeiders ontstond er in 1848 een eerste verkaveling. Aan de noordzijde werd een deel ontgonnen tot bouw- en weiland. De werkzaamheden gingen gestaag door, zodat in 1853 een veel groter

middendeel kon worden verkaveld. Tegelijkertijd werd twee nieuwe zandwegen (of eigenlijk gezegd dreven) met aan weerszijden opgaand hout aangelegd. De langste weg doorkruiste het gebied van noord naar zuid en zou later de naam Rozenvendreef krijgen. De andere weg ontving in 1977 de naam Snollevendreef en bleef tot op de dag van vandaag in gebruik als ontsluitingsweg voor de landbouw.⁴ Nadat in 1859 nog resterende delen waren ontgonnen, had notaris Van Vught de beschikking gekregen over 34,4 hectare extra cultuurgrond, verdeeld in 36 kavels. De meeste percelen waren bedoeld om als bouwland te gebruiken, ofschoon de ontginningen lang niet altijd tot een goed resultaat leidden. Regelmatig moest er vruchtwisseling worden toegepast. Van tijd tot tijd werd een perceel enige jaren lang in weiland omgezet. Het is opmerkelijk dat in 1860 bij het Kadaster slechts vier percelen de aanduiding weiland hadden. Bijna een halve eeuw later waren er dat zeven, terwijl een perceel was teruggevallen tot heide en dennenbos.⁵ De beste grond lag uiteraard in de diepere delen van het voormalige ven, dus aan de westzijde van de latere Rozenvendreef. Hier hadden de percelen dan ook het minste te lijden van toenemende droogte in de zomer. Uiteraard profiteerden de boeren in de omgeving het meest van de uitbreiding van het landbouwareaal in het Snolleven. De drie bedrijven ondergingen spoedig een flinke uitbreiding, niet alleen in grond maar ook in gebouwen. Bovendien verrees er in 1857 nog een vierde bedrijf (later Visdonkseweg 1, zie tekening 1860, blz. 2, nummer 4). In het Snolleven bleef echter iedere bebouwing achterwege.

¹ In dit verband is het aan te bevelen eens een kijkje te nemen in de 'Meeshoeve' aan de Strijpdreef tussen Oud Gastel en Oudenbosch, waar de indeling van een boerderij uit de negentiende eeuw in authentieke toestand is gebleven. J. Nooren, *100 jaar Meeshoeve* (Oudenbosch 2002).

² In de tekeningen 1860 en 1920 zijn de rond het Snolleven gelegen gronden gescheiden van het besproken gebied.

³ Pas kort na 1990 is deze sloot in het kader van de ruilverkaveling Nispen-Schijf verdwenen.

⁴ De naamgeving geschiedde bij besluit van Burgemeester en Wethouders van 20 juli 1977.

⁵ Blad 642 'Chromotopografische kaart van het Koninkrijk der Nederlanden', 1908.

Eenderde deel weiland

Een bedrijf rond het Snolleven was een traditioneel bedrijf. Het voldeed aan de standaardnormen van een gemengd bedrijf in die jaren. De akkerbouw stond in dienst van het gemengd bedrijf. Ongeveer eenderde deel van de landerijen lag in gras. Dit betrof vooral de percelen in het diepste gedeelte van het Snolleven, die in de winter nog al eens onder water stonden en daarom ongeschikt waren als bouwland. Hier graasden dan ook de koeien of werd er gehooïd. Het melkvee ging in de zomermaanden tweemaal per dag naar de weiden, namelijk in de ochtend van zeven tot tien uur en 's middags van vier tot zeven uur. Tussendoor werden zij dan op stal gemolken en wel 's morgens in alle vroegte, rond de middag en 's avonds laat. In het najaar werden de koeien alleen in de loop van de middag naar buiten gejaagd. Het jongvee bleef echter meestal op stal en werd slechts af en toe in de 'huisweide' gelaten. Na het hooien in de zomermaanden mochten zij nog het nagras of de 'toemaat' in het Snollevendal afgrazen. Het is goed voor te stellen dat de boeren hun koeien aan de (latere) Rozenvendreef of de Visdonkseweg hadden staan en van daaruit tweemaal per dag naar de 'buitenweiden' in het Snolleven brachten.

Dat het melkvee vaak op stal stond, had zijn redenen. De bedrijven waren er niet op ingericht om de koeien dag en nacht buiten te laten. De weilanden waren slechts omgeven door heggen of 'staalkanten' van elzenhout en knotwilgen. Doorgaans was dit niet voldoende om het vee onbewaakt te laten lopen. (Pas later zouden afrasteringen van houten of ijzeren palen met prikkeldraad in zwang komen.) De koeien werden meestal in de gaten gehouden door koewachters: jongens of meisjes, die nog maar pas van school af waren of zelfs uit school werden gehouden en die op deze wijze hun kost hielpen verdienen. Zelfs in het voorjaar en in de zomer leverde het grasland niet genoeg voedsel op voor de dieren. Als bijkomend voedsel werd dan in het vroege voorjaar 'schietsgroen' gebruikt en later vooral klaver, totdat deze halverwege de zomer te oud en te hard werd en de boeren moesten overschakelen op spurrie en knolgroen (dat tussen de aardappelen was gezaaid en pas in augustus tot ontwikkeling kwam bij het afsterven van het aardappelloof). In het najaar en in de winter ging het vee over op hooi, spurrie, knolrapen, voederbieten en stoppelpeeën. Bij vriezend weer kwam de 'sopketel' van stal. Hierin werd een mengsel van graan, knolrapen en kaf gaar gekookt. De dieren kregen dit 'sop' voorgezet, voorzien van wat meel en geweekte raapkoeken.

De belangrijkste reden om de koeien vaak op stal te zetten was echter het maken van mest.¹ Kunstmest was nog een onbekend fenomeen, terwijl straatmest uit de Hollandse steden een betrekkelijk duur alternatief was. De straatmest kwam per schip in de Roosendaalse Vliet aan en moest daar met een kar worden opgehaald. De koeienstal was een zogenaamde potstal, waarin de uitwerpselen van de dieren tweemaal per dag werden gemengd en bedekt met roggestro en heideplaggen. Vandaar dat elke boer erop gebrand was minstens enige heidevelden in het gebied rond het Snolleven te huren. Overigens stak men ook mosplaggen uit mastbossen, terwijl in het najaar plaggen met veel gevallen blad uit houtwallen rond het bouwland een



*Het echtpaar Johannes Antonius Bakx en Anna Cornelia Verhaert vierde op 6 mei 1944 hun zilveren huwelijksfeest. Het gezin bestond uit elf kinderen, Van oud naar jong waren dat Lien, Mien, Willem, Lies, Leo, Marie, Sjaak, Harrie, Kees, Janus en Jan.
Foto, collectie M.C.J. Broos, Roosendaal.*

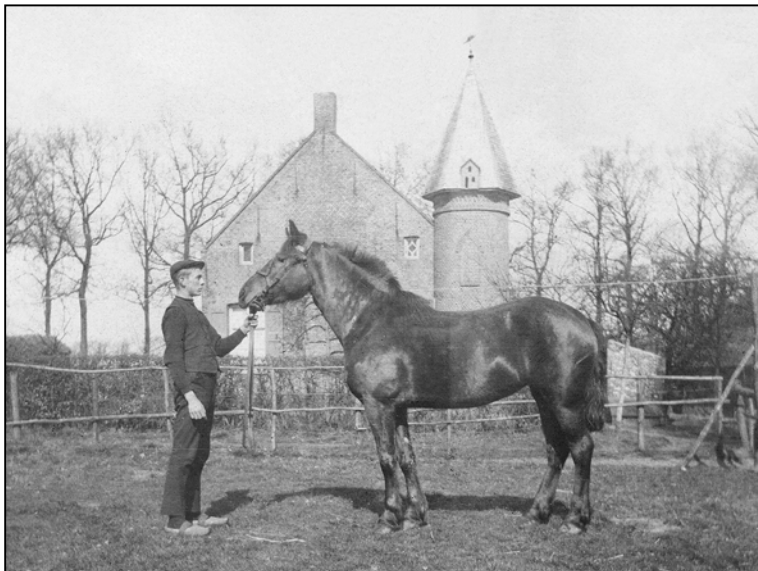
welkome afwisseling waren. Ook de mest van de paarden en de varkens werd in de potstal gebracht. Telkens wanneer de dieren met hun rug de zolder raakten, ongeveer om de drie weken, werd de mest met een 'grijf' (soort schop) afgestoken, op een kruiwagen geladen en in een hoop op het erf gereden. In het voor- en najaar bracht de boer de mest met de lage kar (èèrdkar) naar het veld om het daar onder te

¹ M.C.J. Broos, *Wie met veel klippers tegelijk slaat, vangt allicht. Een eeuw 'Boerenbond' en agrarisch bedrijf in en om Roosendaal, 1896-1996* (Roosendaal 1996).

ploegen.¹ Het vee moest dus voor een groot deel van de dag op stal staan om dienst te doen als mestfabriek. Het hele jaar door werd er dus gewerkt aan de productie van stalrest.

Tweede deel bouwland

Over het algemeen lag bij een standaard gemengd bedrijf tweede deel van de landerijen in bouwland. Ruim drievijfde deel hiervan werd dan weer met rogge bebouwd. Bij voorkeur werd rogge gezaaid in land, dat haver, boekweit, klaver of aardappelen als voorvrucht had gedragen. Dit gewas had kenmerkende voordelen. Het was betrekkelijk wintervast. Zelfs bij strenge vorst vroom het niet gemakkelijk dood, zodat men het al tamelijk vroeg kon zaaien en oogsten (eind juli), waarna op de stoppels nog een voedergewas (bijvoorbeeld spurrie of knolrapen) voor het vee werd verbouwd. Wel vroeg het om veel mest en een goede bewerking van de grond. Indien er geringe bemestingsmogelijkheden waren, dan woog dit nadeel wat minder aangezien rogge de voedingsstoffen uit de bodem snel opnam. Bovendien gebruikte het gewas door het vroege afrijpen minder vocht dan andere graansoorten, wat bij drogere zandgronden weer goed uitkwam. Voorts kon het ook enige jaren achter elkaar op dezelfde akker worden verbouwd, zonder dat de opbrengsten daalden. Het graan was bij uitstek geschikt als broodgraan voor boeren en arbeiders, terwijl het lange stro goed gebruikt kon worden als dakbedekking, als strooisel in de potstal of als bedstro. Ook was rogge te gebruiken als varkensvoer.



Volgens het kasboek van eigenaar C.F.R. van Beeck uit Essen werd het woongedeelte van de boerderij aan de Rozenvendreef in 1885 voorzien van een duiventoren. Maar of deze vogels er ooit hebben gezeten, is zeer de vraag. In 1913 maakte een landmeter van het Kadaster melding van een nieuwe toren, maar dat lijkt erg onwaarschijnlijk, gezien het huidige uiterlijk wat immers niet zo veel anders is dan op deze foto. Slechts de toegang voor de duiven en de windwijzer in de vorm van een vis zijn nu niet meer aanwezig. Rond 1910 poseert Petrus Josephus, de jongste zoon van Cornelis Jacobs, met een van de paarden. Foto, collectie J. Jacobs, Moerstraten.

bevruchting van de bloemen van de boekweit. Dit geschiedde echter pas vanaf half juni. Voordien werden de korven vaak naar velden met koolzaad in de polders van Zeeland of op witte klavervelden gebracht. Na de boekweit was het nog de beurt aan de heidevelden. Op zich was het houden van bijen niet lucratief, maar wel onmisbaar voor de bevruchting van de boekweit.

Afwisselend met rogge zaaide de boer haver als voedsel voor de paarden en boekweit als voornaamste graangewas. Indien boekweit werd geteeld op het land waar het jaar tevoren rogge had gestaan, dan vroeg het eigenlijk geen bemesting. Het was dan ook uitstekend geschikt voor de lichtere zandgronden. Daarentegen was het slecht bestand tegen nachtvorst en felle wind. Alleen al daarom kwamen de houtwallen rond de percelen bouwland goed van pas. Na de oogst werd het graan vermalen tot meel en gekookt tot boekweitpap of gebakken tot boekweitkoeken.

Voorts waren de boeren gewend nog wat aardappelen te verbouwen voor hun eigen wintervoorraad en werd door hen tarwe ingezaaid voor het bakken van tarwebrood, al kende in die tijd eigenlijk alleen de gegoede burgerij in de stad dit 'luke' brood.

Van grote betekenis was ook de bijenteelt. Vaak was het slechts voor eigen gebruik. Pas wanneer er honderd of meer korven stonden, mocht men zich 'bieboer' noemen. De bijen waren noodzakelijk voor de

¹ Na het omzetten van een pal kon de bak van een lage kar worden omgekiept, zodat de mest eruit schoof. Een hoge kar was daarentegen niet 'te klikken'. Een lage kar diende ook voor het ophogen van de laag gelegen en moerassige gronden in de diepste gedeelten van het Snolleven. De aarde kwam uit gegraven sloten in de ontgonnen heidevelden. Zowel een hoge als een lage kar waren tweewielig.

Uit dit alles blijkt, dat de boeren gebaat waren bij een goede ligging en spreiding van percelen. De ligging in het lager gelegen Snolleven en op de hogere zandgronden rondom was in het voordeel van een gemengd bedrijf. Pas veel later ontstond in de landbouw de behoefte om alles aan elkaar te hebben liggen. Rond 1850 was spreiding echter een bittere noodzaak.

Van Van Vught naar Raaijmakers als eigenaar

Op 9 maart 1859 stierf Maria Anna Louisa van Gool, 83 jaar oud. Zij was de echtgenote van Petrus van Vught. Uit hun huwelijk waren in de jaren 1809-1820 zeven kinderen geboren, waarvan er bij het overlijden van moeder nog slechts één dochter in leven was. Dit was Johanna Josephina van Vught, geboren op 27 juli 1816 en op 11 juni 1840 gehuwd met Petrus Johannes Raaijmakers, koopman, wijnhandelaar, expediteur en slijter te Roosendaal.

Krachtens testament van 24 januari 1859 had Maria van Gool niet alleen haar dochter tot erfgename benoemd, maar ook haar enig overgebleven kleindochter. Zij was een kind uit het huwelijk van Alberdina Clara Johanna van Vught met de uit Oud Gastel afkomstige advocaat Thomas Josephus van Reijnsingen. Nadat Alberdina op 12 januari 1846 op 37-jarige leeftijd was overleden, kwam Van Reijnsingen met zijn drie kinderen van elf, tien en zeven jaar alleen te staan. Twee jaar later stierf



Rond 1955 is het huis van de boerderij aan de Rozenvendreef al gedekt met pannen. De schuur behield echter tot december 2005 een rieten dak. Foto, collectie Gemeentearchief, Roosendaal.

het jongste kind en in 1854 het oudste, zodat Celestina Johanna Petronella van Reijnsingen als enige overbleef. Zij was geboren op 26 juni 1835 te Roosendaal (en zou hier op 28 oktober 1861 overlijden). De boedelbeschrijving van 17 mei, 27 mei en 1 juni 1859 liet een vermogen zien van 106.719,09 gulden. De bezittingen bestonden voor het grootste deel uit onroerend goed in de gemeenten Roosendaal en Nispen (159 percelen, 170,3 hectare), Rucphen (110 percelen, 156,2 hectare) en Oud en Nieuw Gastel (2 percelen, 1,8 hectare). Onderstaand een overzicht:

Baten	Meubilair, huisraad, kleren, goud- en zilverwerk	f 6.260,90		
	Schuldvorderingen	f 15.284,70		
	Contant geld	f 30,00		
	Onroerend goed	<u>f 98.738,75</u>	totaal	f 120.314,35
Lasten	Schulden			<u>f 13.595,26</u>
Vermogen				f 106.719,09

Uiteraard bleef de helft in handen van Petrus van Vught. De andere helft ging conform het testament voor tweederde deel naar dochter Johanna van Vught en eenderde deel naar kleindochter Celestina van Reijnsingen. Johanna van Vught erfde aldus voor 39.767,25 gulden aan gronden in de gemeente Roosendaal en Nispen (122 percelen, 157,7 hectare).¹ Hoewel het een erfenis voor Johanna van Vught betrof, kwam alles (zoals in die tijd gebruikelijk) op naam te staan van haar echtgenoot.

Petrus Raaijmakers trad in de voetsporen van zijn schoonvader en ging verder met het in cultuur brengen van de landerijen. Regelmatig zou hij vragen om vrijstelling of vermindering van grondbelasting. Deze fiscale tegemoetkoming was in het leven geroepen om ontginningen van woeste gronden te stimuleren. Na 1865 kwamen de ontginningen direct aan de oost- en zuidzijde van het Snolleven op gang. Maar naarmate de grond hoger was gelegen, werd het steeds moeilijker om er nog iets van te maken. Tot rond 1900 was het ontbreken van kunstmest immers een behoorlijke handicap. Het bleef nog lange tijd heide en hier en daar wat dennenbossen. Het volgroeide hout kon echter dienen als mijnhout.

¹ Akte van scheiding en deling van 12 september 1859 voor notaris F.J.H. van Gilse te Roosendaal (AKB 308/33). AKB = Archief Kadaster (hulpkaarten en registers) Breda.

Van Raaijmakers naar Van Beek als eigenaar

Gedurende twee decennia onderging het grondgebied van Raaijmakers onder Roosendaal en Nispen slechts een geringe uitbreiding, van 157,7 in 1860 tot 160,5 hectare in 1880. Een fikse vergroting volgde nog in 1880 met 11,8 hectare. Iets anders ging het er aan toe in Rucphen. Na de dood van Petrus van Vught op 2 oktober 1863, op 81-jarige leeftijd, erfde zijn dochter Johanna als enig erfgename ook alle percelen onder Rucphen. Deze strekten zich voornamelijk uit over een gebied ten oosten van het Snolleven. In tegenstelling tot de onder Roosendaal en Nispen gelegen percelen, werd het areaal in Rucphen in delen afgestoten. Kort voor zijn overlijden had Van Vught al een gedeelte van 33,0 hectare (13 percelen) voor 2960 gulden verkocht. Op zijn beurt liet Raaijmakers het Rucphense grondgebied in een drietal transacties aanzienlijk verminderen. Kennelijk had de koopman en wijnhandelaar van tijd tot tijd contant geld nodig om zijn zaak te kunnen drijven of om in zijn levensonderhoud en dat van zijn familieleden te kunnen voorzien. Onderstaand een overzicht:

1863	33,0 hectare	13 percelen	2960 gulden	H.J. Beijnsens, broodbakker/winkelier, Roosendaal ¹
1868	45,6 hectare	24 percelen	4700 gulden	H.J. Beijnsens, broodbakker/winkelier, Roosendaal ²
1873	27,0 hectare	42 percelen	9700 gulden	A. Potters, landbouwer, Rucphen ³
1873	39,2 hectare	4 percelen	1920 gulden	C.F.R. van Beek, advocaat, Essen ⁴

Johanna van Vught overleed op 25 juli 1875, op twee dagen na 59 jaar oud. Toch duurde het nog tot juni 1883, voordat de familie overging tot een boedelscheiding. Wel was er al in augustus 1882 een boedelbeschrijving gemaakt en had men in januari 1883 een deel van de roerende goederen in het openbaar verkocht. Het landgoed Visdonk, inmiddels bestaande uit 148,4 hectare (132 percelen) op het grondgebied van Roosendaal en Nispen en 11,4 hectare (27 percelen) op dat van Rucphen, werd getaxeerd op 32.420 gulden en bleef in handen van Raaijmakers.⁵



Rond 1965 onderging het huis van de boerderij aan de Rozenvendreef een flinke opknapbeurt. De zolder werd voorzien van slaapkamers en dakkapellen. De oude muren werden wit geschilderd, 24 oktober 1993. Foto M.C.J. Broos, Roosendaal.

geboomte beplant, schaar- en dennenbosschen, turf- en heidevelden, ter oppervlakte van ruim 158 hectaren, aan elkander gelegen onder Rosendaal, en gedeeltelijk onder Rucphen'. De boerderijen waren verhuurd voor 1668 gulden per jaar. De opbrengst van de jaarlijks in het openbaar verkochte houtgewassen bedroeg zo'n 400 tot 500 gulden. De eerste zitting (veiling) vond plaats op 12 augustus

Op 4 december 1883 overleed Petrus Raaijmakers.⁶ Het betekende het einde van het landgoed Visdonk in handen van een Roosendaalse familie. Uit het huwelijk van Petrus Raaijmakers en Joanna van Vught waren elf kinderen geboren, waarvan er eind 1883 nog acht leefden. Enige kinderen traden in de voetsporen van hun vader of waren als leerlooier werkzaam. Zij gaven de voorkeur aan contant geld, zodat een openbare verkoop werd georganiseerd. In de advertentie was sprake van 'het op een half uur afstand van het Spoorwegstation "Rosendaal" gelegen landgoed genaamd Visdonk, bevattende een uitgestrekt, wildrijk jachtveld, vier bouwhoeven met aanhorige bouw- en weilanden, lanen en wandeldreven, met opgaand

¹ Akte van verkoop van 20 februari 1863 voor notaris H.A.A. Wenning te Roosendaal (AKB 354/85).

² Akte van verkoop van 4 maart 1868 voor notaris H.A.A. Wenning te Roosendaal (AKB 418/9).

³ Akte van verkoop van 22 april, 6 en 27 mei 1873 voor notaris C.G.B. van Nouhuijs te Ossendrecht (AKB 481/49).

⁴ Akte van verkoop van 22 april, 6 en 27 mei 1873 voor notaris C.G.B. van Nouhuijs te Ossendrecht (AKB 481/49).

Onderhandse akte van verkoop van 29 juli 1873 (AKB 482/136).

⁵ Akte van scheiding en deling van 13 juni 1883 voor notaris W. van Gastel te Wouw (AKB 617/123).

⁶ Petrus Raaijmakers was op 14 april 1816 geboren te Roosendaal.

1884 in het koffiehuis ‘Schuttershof’ van de Kinderen Verheijen. De tweede zitting (toewijzing) zou veertien dagen later geschieden in het koffiehuis van P. Somers, maar wegens het overlijden van een van de kinderen vond uitstel plaats tot 6 september 1884.¹ Toch liet de familie Raaijmakers op die dag de gunning niet doorgaan, zodat negen dagen later nog een derde zitdag in dezelfde horecagelegenheid werd georganiseerd. Het landgoed Visdonk was eerst verdeeld in zeven kavels (zes onder Roosendaal en Nispen en een onder Rucphen). Uiteindelijk kocht Charles Francois Raphaël van Beeck, advocaat in het Belgische Essen, het hele landgoed voor 30.080 gulden.² Het ging nu om 147,9 hectare (133 percelen) in de gemeente Roosendaal en Nispen en 10,1 hectare (26 percelen) in de gemeente Rucphen.

Uit de koopakte blijkt ook wie de pachters van de vier boerderijen rond het Snolleven waren. De verhuur van gronden inclusief de gebouwen moest in alle gevallen gestand worden gedaan tot 11 november 1888. Onderstaand een overzicht van deze bedrijven aan de hand van het huidige en toenmalige adres (zie tekening 1860, blz. 2, nummers 1 t/m 4):

1. Rozenvendreef 1	wijk M 33	Matthijs Jongenelen	pacht 645 gulden per jaar
2. Nederheide 21	wijk M 69	Marijn Peeters	pacht 195 gulden per jaar
3. Visdonkseweg 3	wijk M 31	Cornelis van Geel	pacht 412 gulden per jaar
4. Visdonkseweg 1	wijk M 32	wed. Adriaan Dekkers	pacht 400 gulden per jaar

Opvallend is dat bij het vernieuwen van het pachtcontract in 1888 twee pachters het voor gezien hielden. Matthijs Jongenelen, de pachter van de grootste boerderij, was inmiddels 57 jaar oud en vertrok met zijn vrouw en tien kinderen naar Halsteren. Marijn Peeters die in 1881 zijn vrouw had verloren en met twee zeer jonge kinderen was achtergebleven, verhuisde in 1888 (nog steeds als weduwnaar) naar Schijf.³

Een nieuwe heer op het landgoed

Charles F.R. van Beeck was op 21 februari 1835 te Essen geboren als zoon van Carolus Christianus van Beeck (1799-1865) en Joanna Lucia Schrickx (1794-1872). Carolus senior was tot zijn overlijden notaris, burgemeester en lid van de Provinciale Raad te Antwerpen. Charles of Carolus junior vestigde zich na zijn studies als advocaat aan de Nieuwstraat in zijn geboorteplaats. Hij bleef zijn hele leven lang ongehuwd.

Naast omvangrijke bezittingen in België wist hij in de loop van de jaren flinke stukken grond onder Roosendaal en Nispen en onder Rucphen te verwerven. Als grootgrondbezitter pakte hij in het najaar van 1884 de zaken op het landgoed Visdonk professioneel aan. Een

zorgvuldig bijgehouden kasboek (verluchtigd met tekeningen van Engelse buitenplaatsen) moest hem het zicht op de inkomsten en uitgaven verschaffen.⁴ Het register begint met een overzicht van de investeringen onder Roosendaal en Nispen, alsmede die onder Rucphen, al zijn de genoemde oppervlakten niet helemaal conform de koopakten. Overigens had hij ook nog delen van de Rucphense Heide (73,8 hectare)



In 1935 ontmoette een Roosendaalse beroepsfotograaf enige meisjes op het landgoed Visdonk in een èèrdkar. Of het hier ging om een pleziertochtje op zondagmiddag is niet bekend.

Foto H. Vreugde, collectie Gemeentearchief Roosendaal.

¹ Albertus Johannes Raaijmakers, geboren op 23 juli 1843 en koopman van beroep, overleed op 22 augustus 1884 te Roosendaal en liet zijn vrouw Amelia Maria Geerts met een kind achter.

² Akte van verkoop van 12 augustus, 6 en 15 september 1884 voor notaris W. van Gastel te Wouw (AKB 633/27).

³ Cornelia Peeters-Suikerbuijk overleed op 9 augustus 1881 te Roosendaal, 37 jaar oud. Haar twee kinderen, Cornelis (* 29 september 1878) en Maria Helena (* 29 februari 1880), werden tijdelijk ondergebracht bij familie.

⁴ Dit register bestrijkt de periode september 1884 - maart 1886. Het bevindt zich in de collectie Maussen-Laurijssen, aanwezig in Stadsarchief Breda, inventaris IV-39, nummer 3.

en gronden rond Achtmaal (42,1 hectare) in eigendom. Volgens het kasboek ging het in totaal om 410,1 hectare op Nederlands grondgebied. Van Beeck splitste zijn bezittingen in twee delen. Het landgoed Visdonk (158,0 hectare, aangekocht in 1884) was voor hem de belangrijkste inkomstenbron. Het centrale punt was de boerderij aan de (latere) Rozenvendreef, waar hij ook de beschikking had over een kamer, een opkamertje en een kelder. De heidevelden en dennenbossen op de Roosendaalse Heide met het Rozenven (130,6 hectare, aangekocht in 1873 en 1874) kwamen op de tweede plaats. Het kasboek is geheel opgemaakt in Belgische franken. Een frank is gelijk aan 0,4725 gulden. Dit valt op te maken uit de omrekening van de koopprijs van het landgoed Visdonk. Naast 30.080 gulden staat een prijs van 63.661,37 frank vermeld. Overigens was de prijs ‘kosten koper’. Van Beeck moest 4200 gulden (8888,88 frank) ophoesten als onkosten van de openbare verkoop. Voor de reis naar de openbare verkoop in Roosendaal op 15 september 1884 was hij tien frank kwijt. Vijf dagen later betaalde hij de onkosten. Conform de voorwaarden in de akte kwam hij zes weken later, op 27 oktober 1884, weer naar Roosendaal voor het betalen van de koopsom. Als reiskosten noteerde hij toen respectievelijk 2,5 en vier frank in zijn kasboek.

Al in oktober 1884 liet Van Beeck inventarisgoederen naar zijn ‘herenkamer’ brengen. Het ging hierbij onder meer om ‘een hardhouten kaske, een zetel en twee stoelen, twee chromo-, een photo- en een lithografie, een tabaksdoos, een solferstekbak, assiebakjes, een kanapsje (sic) met glazen deksel en flesschen met drank’. In de vijver bij de hoeve werden vijftig jonge ‘carpels’ (karpers) uitgezet. Onder leiding van voorman Jan Konings begon een grootscheepse aanplant van jonge bomen en struiken. Eind 1884 stonden er al 238 nieuwe bomen en waren de plantsoenen rond ‘hof en vijver’ opgesierd met 3070 heesters en planten. Een leger helpers stond hem kennelijk ter beschikking. Wel werd er in de boekhouding onderscheid gemaakt tussen Belgische en Hollandsche werklieden. Of er wellicht verschil in loon was, valt niet op te maken vanwege het ontbreken van een specificatie in werkuren.



Voor de boeren op Visdonk was het 's morgens vroeg en 's middags laat koeien melken. In de winter gebeurde dat op stal. Vanaf eind maart tot begin november liep het vee in de wei en moest het melken in weer en wind gebeuren. Uiteraard waren er ook genoeg fraaie dagen. Het was een algemeen gebruik dat voor het melken de jonge meiden werden ingeschakeld.

Foto, collectie L.A. Verhulst-Bakx, Roosendaal.

Een grootscheepse vernieuwing

Getuige de grootscheepse aanpak van Van Beeck is het duidelijk dat Raaijmakers zich aan het eind van zijn leven niet zo veel meer had bekommerd om het landgoed. In 1868 en 1873 waren grote delen van zijn bezittingen verkocht. Zeker na het overlijden van zijn vrouw in 1875 was er niets meer geïnvesteerd. Maar nu zagen de pachters hun kans schoon om hun boerderijen te laten verbeteren. Zowel Jongenelen als Van Geel kregen nog in november 1884 nieuwe bedsteden op hun zolders getimmerd met behulp van sparrenhout uit het bos. Anderzijds verrichtten zij allerlei hand- en spandiensten aan hun ‘heer’. Het ‘Peerdsbosch’ werd bijvoorbeeld geploegd door Jongenelen, die dit werk betaald kreeg met drinkgeld in de vorm van brandewijn. De boeren haalden ook regelmatig het hout uit

de bossen voor de ‘publieke verkopeningen’ in het voor- en najaar. Voorts werden zij met paard en kar ingehuurd voor het vervoer van ‘potbuijsen’, zand, hout en steen. De ‘potbuijsen’ dienden voor het aanleggen of vervangen van heulen (duikers onder een weg). Bij het Rozenven werd een begin gemaakt met het aanleggen van een nieuwe brug. Ter hoogte van het vroegere Snolleven werd het dijklichaam van de zandweg (later Rozenvendreef) verhoogd. In de zomer van 1885 kreeg de boerderij van Van Geel een grote nieuwe schuur. De stenen arriveerden in enige partijen per trein in Essen en kwamen uit de steenfabrieken rond Boom (B). De pachters zorgden voor het verdere vervoer naar Visdonk. Omdat er

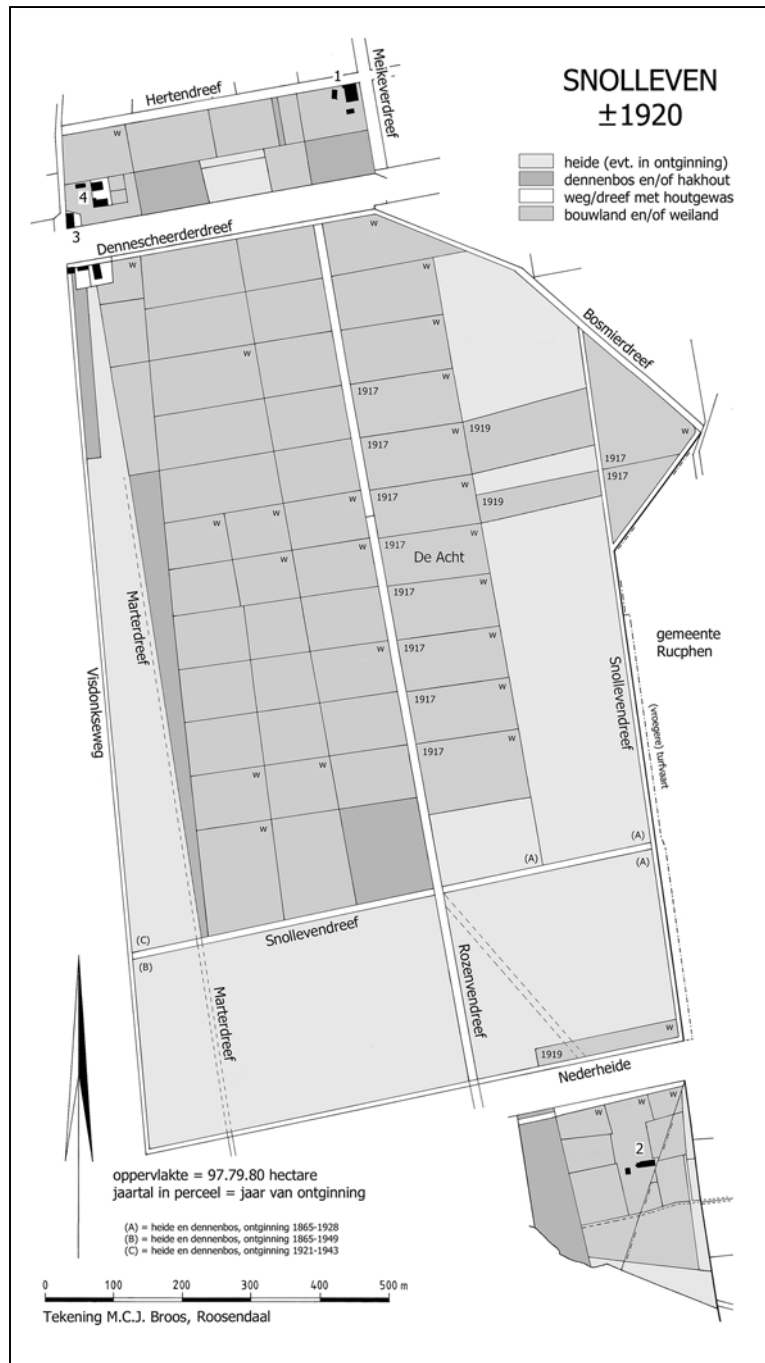
ook sprake was van achterstallig onderhoud bij de hoeven van Jongenelen, Van Geel en Peeters kregen verschillende gebouwen nieuwe raam- en deurkozijnen of een ander dak met pannen, schaliën (leien), stro of riet. Bij de weduwe van Adriaan Dekkers kwam er een nieuw hok voor de varkens. Hiervoor werden onder meer oude planken gebruikt, die afkomstig waren uit een afbraak elders.

In 1885 kwam het 'spaeijen' (omspitten, omploegen of scheuren) van heidevelden, het uitdunnen van mastbossen, het plukken van proppen, het snoeien van houtwallen, het aanleggen en verbeteren van de dreven, alsmede het graven en ruimen van sloten en greppels regelmatig terug op de uitbetalingen, zowel aan Belgen als Hollanders. Last but not least kwam er een geweldige hoeveelheid jonge aanplant tot stand. In het voorjaar van 1885 stonden er al 508 bomen en 14.969 heesters en planten. Het 'Peerdsbosch' en enige delen rond de 'nieuwe polder' op Visdonk werden geschikt gemaakt voor het aanleggen van mastbossen. Voor het toezicht werd een boswachter (garde) aangesteld. Dat was Petrus Kuijstermans, geboren op 8 oktober 1836 te Klundert. Hij was tevens onbezoldigd Rijksveldwachter. In februari 1885 verhuisde Kuijstermans vanuit Rucphen naar de boswachterswoning aan het einde van de (latere) Rozenvendreef (thans Boswachtersdreef 8). Hij verdiende vijftig frank per kwartaal, terwijl er met Nieuwjaar nog een gratificatie van tien frank voor hem klaar lag. Op kosten van zijn baas kreeg hij in 1885 een visakte van zestien frank. Kennelijk was er in het Rozenven genoeg vis voorhanden. Het jachtrecht behoorde echter toe aan de familie Roijers uit Antwerpen. Zij betaalde per jaar voor het landgoed Visdonk 300 frank en voor de Roosendaalse Heide met het Rozenven 100 frank.

De inventaris in de 'herenkamer'

Aan het eind van 1885 was er veel gebeurd. Van Beeck kon terugzien op een jaar vol werk. Iedereen was er dan ook beter van geworden. In de toekomst zou de jonge aanplant voldoende rendement opbrengen. De pachtboeren hadden niet alleen hun

landerijen, maar ook hun gebouwen verbeterd gezien of uitgebreid. Van Beeck voelde zich inmiddels goed thuis in zijn 'herenkamer'. Hij had het plan opgevat om de hoeve uit te bouwen tot een waar kasteeltje. Op de zuidoosthoek was metselaar en timmerman Van Dorst al bezig met de fundamenten voor een (duiven-)toren. De inventaris van de 'herenkamer' op 31 december 1885 liet de 'welstand' van Van Beeck duidelijk zien. Nu ging het niet alleen meer om 'een kaske, een zorg, twee stoelen, een photographie, een lithographie, een chromographie, een trekpot, een kom met tas, een doos chocolaat, een solferstebak, twee assiebakjes' en wat flessen drank, maar ook om 'een karaffe, vier biergelazen, een

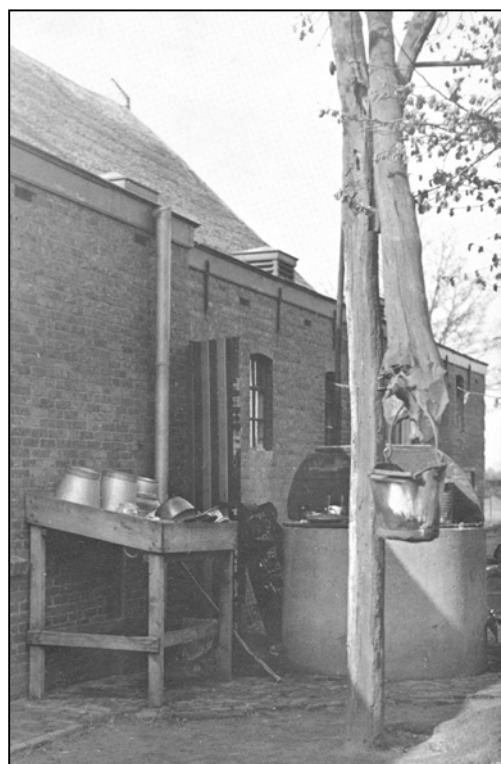


klein bierglas, vier borrelgelazen, drie ledige flesschen, twee kruiken jenever, 49 ledige kruiken en 111 kruiken bier. Kennelijk ontving hij vrienden en kennissen ‘vorstelijk’ op zijn landgoed. Voor het eigenlijke werk was er onder meer *‘een inktpot in houten bak, boeken, pennen en ander schrijfgerief, een kistje met etiketten, een ijzeren meetketting, een toeslaande roede (soort duimstok ter lengte van 3,77 meter), een nieuwe borstel, een blekken ledige verfpot, een blekken doos met groene verf en een pak witlood’* aanwezig.

In de schuren van de vier pachters bevonden zich allerlei oude en nieuwe bouwmaterialen. Een deel was afkomstig van de sloop van oude opstallen. Voor de bosbouw waren veel gereedschappen en werktuigen opgeslagen. Bij boswachter Kuijstermans lagen *‘een canardiëre (hut voor de eendenjacht), een grote fuijk, een slijpnet en zes balnetten’*. Voorts stonden er in zijn schuur zestig zakken met proppen.

De winst- en verliesrekening over 1885 liet een positief resultaat zien. Laten we de opbrengsten van de Roosendaalse Heide met het Rozenven even buiten beschouwing, dan ontstaat voor het landgoed Visdonk het onderstaande overzicht (in guldens):

Inkomsten		Uitgaven	
Pacht boerderijen	1652,00	Vaste lasten	184,45
Jachtrecht	141,75	Loon boswachter	74,42
Verkoop hout	376,00	Loon werkvolk	840,21
Totaal	2169,75	Totaal	1099,08



Achter het woongedeelte van de boerderij van Bakx aan de Visdonkseweg 1 ligt de waterput. Een al vaak gebruikte emmer hangt in 1955 aan de hefboom. Links bevindt zich de ‘pothein’, een hoog rek, waarop het huishoudelijke gerei (potten en pannen, bordjes en kopjes) en ook melk-gereedschap kan dragen.

Foto, collectie W.L. Bakx, Kruisland.

Van Beeck kon met een netto resultaat van ruim 1070 gulden dik tevreden zijn. Zijn investering in het landgoed Visdonk bedroeg 34.280 gulden (inclusief onkosten). Het netto resultaat bedroeg dus ruim drie procent van zijn kapitaal. In de toekomst zou dit ongetwijfeld hoger uitvallen, gezien de vele onderhouds- en verbeteringswerkzaamheden in 1885. Een aanmerkelijk deel van de opbrengsten kwam voort uit de pacht van de vier boerderijen. Dat bedrag betekende voor Van Beeck sowieso een vaste bron van inkomsten met een bruto rendement van bijna vijf procent.

Van broer Carolus naar zus Maria als eigenaar

In maart 1886 telde het landgoed Visdonk 731 eikenbomen. Zij stonden in ‘het Kerkdreefke’ (260), ‘het Eikedreefke’ (180), de Breedendreef (87) en bij ‘Van Visdonk na den Lindeboom’ (204). Er waren maar liefst 1957 beukenbomen geplant, namelijk ‘In den Kalversdreef ‘ (416), ‘Op den Buitenwal naast Van Loon’ (280), ‘In den dreef na Potters’ (180), ‘In het Sterbosch’ (109), ‘In het tweede Boschje’ (73), ‘In de dreefken in Sterbosch’ (218), ‘Op den regten kant van de dreef na den Lindeboom’ (380), ‘Nevens de Straat na Van Heijbeek’ (93) en ‘Bij Marijn Peeters’ (208). Naast al deze bomen stonden er ook nog vele linden, platanen, kastanjes, kersen en berken.

In 1886 werd voortgegaan met het scheuren van heidevelden, het maken van een nieuwe brug bij het Rozenven en het bouwen van een (duiven-)toren bij hoeve Visdonk. Plotseling stopte echter de vermelding van inkomsten en uitgaven in het kasboek. Vermoedelijk kampte Carolus van Beeck met een slechte gezondheid. Nu zijn toestand achteruit ging, was hij niet langer meer in staat de boekhouding voort te zetten. Een jaar later, op 15 april 1887, overleed hij op 52-jarige leeftijd te Essen. Hij liet geen

testament na, zodat zijn enige zus erfgename werd van al zijn bezittingen. Dat was Maria Antonia Christina Francisca van Beeck, geboren op 7 oktober 1836 te Essen en op 6 oktober 1863 in haar

geboorteplaats gehuwd met kassier Joannes Josephus Laurijssen uit Breda.¹ Het echtpaar woonde jarenlang in de Baroniestad op het adres Boschstraat D 230. Zij kregen in de jaren 1865-1878 zeven kinderen, waarvan er twee op jeugdige leeftijd overleden. Joannes Josephus Laurijssen, geboren op 2 augustus 1836 te Breda, overleed echter ook op 52-jarige leeftijd. Dat was op 18 juni 1889 te Breda. Krachtens zijn testament van 4 februari 1889 ontving Maria van Beeck het vruchtgebruik over het merendeel van de in Nederland gelegen goederen, terwijl haar vijf kinderen (alle jongens, waarvan er slechts een inmiddels de meerderjarige leeftijd had bereikt) de blote eigendom van het geheel kregen. Het ging hier maar liefst om bijna 576 hectare grond, gelegen in de toenmalige gemeenten Breda, Roosendaal en Nispen, Zundert, Teteringen, Gilze en Rijen, Etten en Leur, Wouw, Rucphen en Rijsbergen. Alleen al in Roosendaal en Nispen ging het om 187 percelen (244,6 hectare) met een voor vruchtgebruik getaxeerde waarde van 35.890 gulden. Getuige de geringe waarde van het geheel hadden de weduwe Laurijssen-Van Beeck en haar kinderen onder Rucphen nogal veel woeste grond op naam, slechts 4518 gulden voor 61 percelen (128,0 hectare). Hun bezit veranderde in de loop van de jaren niet veel. In 1925 ging het respectievelijk om 194 percelen (246,9 hectare) en 63 percelen (128,0 hectare).

In handen van de Kinderen Laurijssen

Een van de vijf kinderen, Constantinus Franciscus Cornelius Maria Laurijssen, notaris te Teteringen, overleed ongehuwd op 9 juni 1924 te Breda. Hij liet als erfgenamen zijn moeder en zijn vier broers achter. Vijf maanden later, op 11 november 1924, overleed Maria van Beeck zonder ooit hertrouwd te zijn en zonder enig testament na te laten, zodat het vruchtgebruik en de blote eigendom van al het onroerend goed weer in één hand kwamen. Voorlopig waren de vier broers elk voor een kwart onverdeeld eigenaar. In december 1926 kreeg Carolus Johannes Raphael Maria Laurijssen te Breda onder meer al het onroerend goed onder Roosendaal en Nispen en onder Rucphen toebedeeld.²

Onder de familie Laurijssen werden de ontginningen langzaam voortgezet. De herziene uitgave van de 'Chromotopografische kaart van het Koninkrijk der Nederlanden' uit 1908 vermeldde ten opzichte van 1858 slechts zes extra in cultuur gebrachte percelen. Het ging hier om bouwland direct aan de oostzijde van de (latere) Rozenvendreef. Tien jaar later ging het Kadaster voor het eerst sinds 1858 over tot bijwerking van de kadastrale kaart. In 1917 en in 1919 ontstonden aldus twaalf nieuwe percelen, waarvan het merendeel werd aangeduid als weiland. Zij lagen ten oosten van de Rozenvendreef en langs de voormalige afwateringssloot uit 1847 (zie tekening 1920, blz. 11). Het ging hier om 14,0 hectare. Wat er toen nog overbleef, was deels heide en dennenbos (ongeveer 44,0 hectare) en zandwegen (5,4 hectare). Pas in de jaren 1920-1950 zouden deze heidevelden en dennenbossen verder worden omgezet in cultuurgrond. De boeren op Visdonk konden dat ook in eigen beheer doen, zo het hen uitkwam. Dat voor dit werk jonge boerenzonen werden ingezet, laat zich raden. Voor elke hectare betaalden zij in de eerste vijf jaren slechts vijf gulden aan pacht per jaar.



*De dreven op het landgoed Visdonk bieden heden ten dage in alle jaargetijden een ideaal wandelgebied voor mens en dier.
Snollevendreef, 23 februari 1992. Foto M.C.J. Broos, Roosendaal.*

¹ Dit huwelijk werd op 5 maart 1864 tevens ingeschreven in het huwelijksregister te Breda.

² Akte van scheiding en deling van 13 december 1926 voor notaris A.J.A. Verschraege te Breda (AKB 1377/30).



Met als bron kadastrale gegevens uit de periode 1855-1895 zijn op deze kaart de percelen dennenbos en/of hakhout (donkergrijs) en heide (lichtgrijs) op de Rosendaalse Heide aangeduid. Van 1855 tot 1895 liep het percentage heide terug van 100 naar 37,2 procent. In die tijd werd dus 62,8 procent voorzien van dennenbos en/of hakhout. Verantwoordelijk voor dit alles was vooral grootgrondbezitter Carolus F.R. van Beeck uit Essen. Het overzicht op bladzijde 18 geeft de ontginningen in cijfers weer.

2. De Roosendaalse Heide met het Rozenven

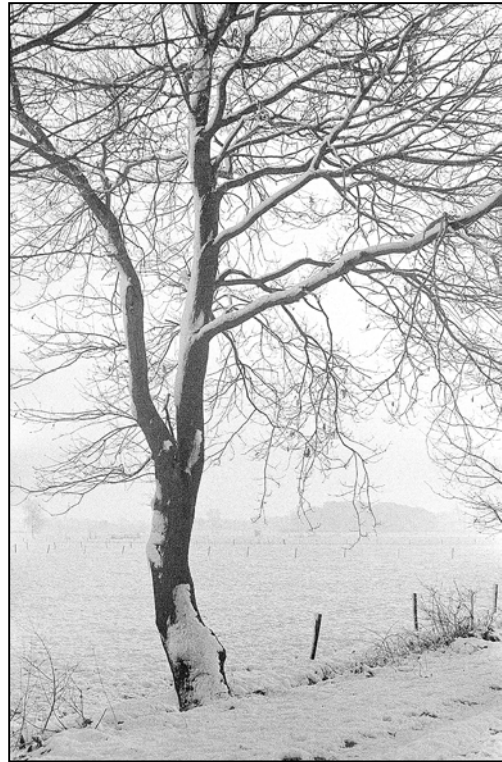
Domeingronden van het huis Oranje-Nassau

Ten zuiden van het Snolleven lag de Roosendaalse Heide met het Rozenven. De uitgestrekte heidevelden behoorden al eeuwenlang tot een van de rentambten van het huis Oranje-Nassau in West-Brabant. Krachtens wet van 25 mei 1816 kwamen deze rentambten (Breda, Geertruidenberg, Niervaart, Oosterhout, Prinsenland, Roosendaal, Steenberg, Willemstad, Zevenbergen en Zwaluwe) na de troonsafstand van Koning Willem I in 1840 toe aan zijn zoon Prins Frederik der Nederlanden (voluit Willem Frederik Karel). De inkomsten van deze rentambten werden in 1816 al op 190.000 gulden geschat. Omdat Frederik als tweede zoon geen recht had op de troon waren geld en domeingoederen eigenlijk een van de goedmakertjes van zijn vader Willem I en zijn oudere broer Willem II, de kroonprins. Zo had Frederik in 1816 tegen een geldelijke vergoeding ook afstand gedaan van het groothertogdom Luxemburg ten gunste van zijn broer Willem II. Z.K.H. Prins Willem Frederik Karel werd geboren op 28 februari 1797 te Berlijn en stierf op 8 september 1881 in Wassenaar. Hij huwde op 21 mei 1825 met zijn nichtje Louise Augusta Wilhelmina Amalia, Prinses van Pruisen (1808-1870). Bij het overlijden van Prins Frederik vervielen zijn nog overgebleven domeingoederen aan de Staat der Nederlanden.¹

Reeds veel eerder, op 3 september 1844, vond in Noord-Brabant de grootste transactie in onroerend goed van alle tijden plaats. Maar liefst 10.521,4 hectare (ruim 100 vierkante kilometer) heide en bos ging toen over in eigendom van de Staat der Nederlanden. De prijs voor het geheel bedroeg slechts 37.053,50 gulden.² De gronden waren gelegen in de gemeenten Breda, Gilze en Rijen, Zundert, Rijsbergen, Alphen en Riel, Baarle Nassau, Castelné, Zondereigen, Chaam, Teteringen, Steenberg en als laatste Roosendaal en Nispen. Het ging hier uitsluitend om 'slechts' 106,8 hectare, namelijk het deel van de Roosendaalse Heide op het grondgebied van deze gemeente met daarin een gedeelte van het Rozenven. Omdat de aansluitende heidevelden onder de gemeente Rucphen niet bij deze verkoop waren betrokken, bleef het oostelijke gedeelte van het Rozenven voorlopig nog in handen van Prins Frederik. De grens tussen de gemeenten liep (en loopt) namelijk dwars door het Rozenven.

In handen van Louis Gihoul

De Staat der Nederlanden bleef echter niet lang eigenaar. In haar zucht naar geld voor de aanleg van openbare werken werden de voormalige prinselijke domeingronden in 405 kavels gesplitst en publiekelijk verkocht. De veiling telde zes zitdagen, namelijk van maandag 12 april 1847 tot en met zaterdag 17 april 1847. Per dag werden 60 tot 70 kavels onder de hamer gebracht. Zo werd Ludovicus Johannes Baptista Julianus Gihoul (of: Louis Jean Baptist Julien Gihoul) eigenaar van bijna de gehele Roosendaalse Heide met daarin een gedeelte van het Rozenven, een gebied met een oppervlakte van 91,4 hectare.³ De koopprijs bedroeg 4875 gulden.



*Een jaar loopt soms in sneeuw ten einde.
Snollevendreef, 13 december 1981.
Foto M.C.J. Broos, Roosendaal.*

¹ C. Postma, *Prins Frederik der Nederlanden, 1797-1881* ('s Gravenzande 1961). Voor andere informatie over dit onderwerp: T. Kappelhof, 'Het fortuin van de Oranjes. De betekenis van de West-Brabantse domeinen voor het huis Oranje-Nassau tijdens de Republiek', in: *Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda 'De Oranjeboom'*, deel LVII, 2004.

² Akte van verkoop, overschrijving op 31 januari 1845 (AKB 89/32).

³ Akte van verkoop, overschrijving op 22 september 1847 (AKB 124/44).

Louis Gihoul was van oorsprong afkomstig uit Lille (F) en gehuwd met Emerance Dominique Matthieu, een bankiersdochter uit Brussel. Al in 1841 had hij van de erven Dochez in Essen het landgoed Hemelrijk aangekocht. Vermoedelijk gebruikte Gihoul dit alleen als zomerverblijf. Zijn woonplaats bleef Brussel. In de loop der jaren verwierf hij nog heel wat meer woeste grond in Essen, Kalmthout, Huijbergen, Wouw, Roosendaal en Nispen.

In 1852 werd Louis Gihoul de concessionaris voor een spoorwegverbinding van Antwerpen over Roosendaal naar Moerdijk met een zijtak van Roosendaal naar Breda. Hij wist het daarheen te leiden dat de spoorweg vlak voor de poort van zijn landgoed Hemelrijk kwam te liggen, zodat hij niet alleen een station voor zijn deur had, maar ook de waarde van zijn onroerend goed in de omgeving zag stijgen. De lijn Antwerpen – Roosendaal werd in slechts twee jaar tijd aangelegd. Het geld kwam uit Engeland. De officiële opening was op 26 juni 1854. De rest van het net werd bij stukjes en beetjes geopend, totdat op 1 mei 1855 Breda en Moerdijk werden bereikt.

97 hectaren
DENNEBOSSCHEN,
EN
Turf- of Heivelden,
 eenen blok uitmakende genaamd
DE ROSENDAALSCHHE HEIDE
 gelegen onder
ROSENDAAL

Notaris **VAN NOUHUYS** zal,
provisieel op **MAANDAG 24 Augustus**
 1874, en *definitief* op **MAANDAG 14 Sep-**
 tember 1874, telkens om 2 ure des na-
 middags bij den heer **BUYSEN**, in het hôtel
 „de Zwaan” te *Rosendaal*, voor den Wel
 Ed. Geb. heer **GIHOUL**,

publiek Verkoopen :

Deszelfs voormeld eigendom, in 17 koo-
 pen, *bij biljetten met plan omschreven*, en
 waarvan ongeveer 30 hectaren in wel op-
 komende **Dennebosschen** van 4 en
 7 jaren; terwijl de **Heivelden** zeer
 geschikt zijn om met weinig kosten te
 worden ontgonnen tot **Dennebos-**
schen; als hebbende eene goede afwa-
 tering in de *Oude Vaart* naar *Nieuwemoer*,
 loopende langs geheel het eigendom.

De koopen zullen *afzonderlijk* en op
 verschillende wijze *gecombineerd* en ook in
eene massa worden aangeboden en zijn te
 aanvaarden bij de betaling.

Informatiën te bekomen bij de heeren
J. DE RAUW te *Esschen* en **G. W. PEE-**
TERS te *Rosendaal*.

Er wordt gezegd dat Gihoul puissant rijk was. Maar als je bedenkt dat hij de aankoop van de Roosendaalse Heide met het Rozenven moest financieren met geleend geld (4875 gulden), dan valt dat wel mee. Uiteraard had hij zakelijke belangen in Antwerpse handelskringen, maar voor veel invloed is wel geld nodig. En dat had hij via zijn vrouw Emerance Dominique. Zijn schoonvader, bankier J.P. Matthieu, zat niet voor niets in de Raad van Commissarissen van de in 1852 tot stand gekomen spoorwegmaatschappij, de ‘Société Anonyme des chemins de fer d’Anvers à Rotterdam’. Nadat Gihoul de concessie had overgedragen aan deze maatschappij (hij was immers alleen concessiejager) mocht hij 8000 pond (100.000 gulden) in zijn zak steken. Is het dan niet toevallig, dat juist in 1856 zijn hypotheekschuld op de Roosendaalse Heide geheel wordt afgelost?¹

Gihoul zal zich niet of nauwelijks om het Rozenven hebben bekommerd, temeer niet omdat het maar slechts ten dele zijn eigendom was. Overigens beheerde zijn rentmeester, Jacques André de Rauw, het gebied. Vele jaren na het overlijden van Gihoul, in augustus 1867, vroeg hij namens Gihoul’s weduwe om een vergunning voor het aanleggen van dennenbossen op de heidevelden. In de aanvraag is ook sprake van het droogmaken van de ‘waterkolk’, het Rozenven, en het ontginnen van land. Het werk vorderde echter niet. Kort na de aanvraag overleed ook Emerance Dominique. Bij akte van 11 mei 1870, verleden voor een notaris in Brussel, werden haar kinderen eigenaar van de Roosendaalse Heide met daarin een gedeelte van het Rozenven. Maar zij waren het gebied liever kwijt dan rijk. In 1874 kwam hun landgoed onder de hamer in Hotel de Zwaan te Roosendaal. De openbare verkoop geschiedde ten verzoeken van rentmeester De Pauw, namens Josse Marie Gustave Gihoul, een van de kinderen en grondeigenaar te Essen.² De koper was Charles (Carolus)

Francois Raphael van Beeck, advocaat te Essen, voor een bedrag van 5290 gulden. Dat er in al die jaren nagenoeg niets aan de Roosendaalse Heide was gebeurd, blijkt ook uit zijn aanvraag van 22 december 1875 om een vergunning voor ontginning van het gebied. Ofschoon in de advertentie van augustus 1874 gesproken werd van ongeveer 30 hectare, stond er in de kadastrale registers nog maar

¹ Hypothecaire inschrijving voor 4875 gulden op 22 september 1847, doorgehaald op 6 augustus 1856 (AKB).

² Akte van verkoop van 24 augustus en 14 september 1874 voor notaris C.G.B. van Nouhuys te Ossendrecht, overschrijving op 21 oktober 1874 (AKB 498/33). De inzet bedroeg 4193 gulden.

zeven procent (9,4 hectare) van de 91,4 hectare als dennenbos bekend. Maar onder Charles van Beeck begonnen de ontginningen pas goed. In enkele jaren tijd kwam daar zo'n 27 procent (35 hectare) bij.

In handen van Carolus van Beeck

Inmiddels was Van Beeck ook eigenaar geworden van het aansluitende gedeelte, ten oosten van de Roosendaalse Heide, op het grondgebied van de gemeente Rucphen. Hierin lag ook het andere stuk van de waterplas. Bij openbare verkoop wilde wijnhandelaar en rentenier P.J. Raaijmakers uit Roosendaal in 1873 een deel van zijn gronden in de omgeving van de Nederheide afstoten. Kennelijk werd er bij de toewijzing op de tweede zitdag niet genoeg geld naar zijn zin geboden. Raaijmakers vond tenminste, dat er nog een derde zitdag in het Nederlandsch Koffijhuis te Roosendaal nodig was. Maar ook toen bleek hij niet tevreden te zijn over de biedingen. Een deel van de aangeboden kavels werd zelfs aangehouden.

Slechts twee kopers werd hun bod gegund. Landbouwer Adriaan Potters kocht zijn hofstede, tot dan toe in pacht en bestaande uit huis, schuur, erf, moestuin, boomgaard, weiland, bouwland, heide, schaar- en dennenbos, hakhout en uitweg aan de Nederheide voor 9700 gulden.¹ Het ging hier om in totaal 42 percelen met een oppervlakte van bijna 27 hectare. Carolus F.R. van Beeck kon voor 1400 gulden beslag leggen op het perceel heide (en turf) met een grootte van 37,5 hectare, pal ten oosten van de Roosendaalse Heide.² Raaijmakers had het grote heideveld met daarin een gedeelte van een waterplas (Rozenven) in 1856 verkregen uit de openbare verkoop van domeingronden in de gemeente Rucphen.

Nog in juli 1873 verkocht Raaijmakers voor 520 gulden een drietal kleine percelen, ter grootte van 1,7 hectare, aan Van Beeck.³ Na de aankoop in 1874 van de hierboven genoemde 91,4 hectare had Van Beeck de Roosendaalse Heide met het Rozenven geheel in handen. De rest, 147,9 hectare (133 percelen) in de gemeente Roosendaal en Nispen en 10,1 hectare (26 percelen) in de gemeente Rucphen, het eigenlijke landgoed Visdonk, volgde pas in 1884 voor 30.080 gulden. Van Beeck had toen in totaal 288,6 hectare in eigendom.

Onder zijn beheer werd boswachter Petrus Kuijstermans aangesteld. Hij vestigde zich in februari 1885 vanuit Rucphen in het boerderijtje, dat al tien jaar eerder was gebouwd op het kruispunt van zandwegen, iets ten zuidwesten van het Rozenven.⁴ Kuijstermans bleef het landgoed als boswachter en onbezoldigd Rijksveldwachter trouw tot aan zijn dood op hoge leeftijd. Hij werd geboren op 8 oktober 1836 te Klundert en overleed op 19 augustus 1917 te Roosendaal.

¹ Tot 11 november 1874 huurde Adriaan Potters de boerderij met omliggende gronden (totaal bijna 14 hectare) voor 300 gulden per jaar.

² Akte van openbare verkoop van 22 april, 6 en 27 mei 1873 voor notaris C.G.B. van Nouhuijs te Ossendrecht, overschrijving op 12 juni 1873 (AKB 481/49).

³ Onderhandse akte van verkoop van 29 juli 1873 (AKB 482/136).

⁴ Het inmiddels al lang vernieuwde boerderijtje staat nu aan de Boswachtersdreef 8. Overigens zijn in de bij dit hoofdstuk opgenomen tekeningen omwille van de duidelijkheid enige dreven met hun huidige naam aangegeven.

BOUWHOEVEN, Schaar- en Dennebosschen.

Notaris **VAN NOUHUYS** zal
publiek Verkoopen:

De volgende **VASTE GOEDEREN**
gelegen *aan elkander* in de *Nederheide*
onder Rosendaal en Rucphen, bestaande uit:



2 HOFSTEDEN,

met **SCHUREN, TUINEN,**
BOOMGAARDEN, BOUW-
en WEILAND, in 2 koo-
pen; de 1^e groot 13.96.30
hectaren, in huur bij A. POTTERS, de 2^e
11.77.84 hectaren, in huur bij P. BROU-WERS en -- gedeeltelijk -- bij A. POTTERS.

2.48.40 hectaren **WEILAND,**
2.72.70 **SCHAAR- en BEU-**
KENBOOMBOSCH,
7.92.30 **DENNEBOSCH, en**
3.84.70 **TURFVELD;**

in **7 koopen.**

Voorts nog een **TURFVELD,**
groot 37.51.40 hectaren in kavels.

Alles breeder bij biljetten omschreven.

De goederen zullen op verschillende wijze
gecombineerd en ook in massa worden
aangeboden.

1^e ZITDAG, **Dinsdag 22 April**
1873, bij ANT¹⁵ VAN AALST, in de *Nieuwe*
Korenbeurs te Rosendaal, Markt;

2^e ZITDAG, **Dinsdag 6 Mei** 1873,
bij P. SOMERS, in het *Nederlandsch Kof-*
fijhuis te Rosendaal;

Telkens om 4 ure des namiddags.

Informatiën te bekomen bij den heer G.
W. PEETERS te *Rosendaal, Markt.*

Kuijstermans werd in 1918 opgevolgd door Johannes Broeren, geboren op 7 oktober 1887 te Rucphen. Vijf jaar later, in april 1923, maakte Broeren plaats voor Marinus van Ostajen, geboren op 18 mei 1890 te Roosendaal en afkomstig uit Rucphen. Hij had het ongeluk dat zijn oudste dochter Catharina, op achttienjarige leeftijd, zelfmoord pleegde door zich te verdrinken in een bassin van de waterleidingmaatschappij op Zonneland. Zij werd op de vroege ochtend van 8 september 1925 gevonden. Een gerechtelijke sectie wees uit dat er ‘zeer vermoedelijk geen misdaad in het spel’ was, maar in de buurt circuleerden uiteraard allerlei verhalen. Zij zou bijvoorbeeld in paniek geraakt zijn door een ongewenste zwangerschap (De Grondwet, 9 en 10 september 1925). Vier maanden later verhuisden Van Ostajen met vrouw en kinderen naar Rucphen en maakten zij plaats voor Cornelis Johannes Sloopers (geboren op 10 januari 1894 te Hoeven).



Na sneeuwval zijn er op het landgoed Visdonk mooie plaatjes te zien en te fotograferen. Waar nu de Marterdreef ligt, was vroeger de Roosendaalse Heide, 29 december 1985.

Foto M.C.J. Broos, Roosendaal.

Overzicht aankopen Carolus F.R. van Beeck

1873	1 perceel	37,5 (later 38,6) hectare	1400 gulden	Rucphen (Roosendaalse Heide)
1873	3 percelen	1,7 hectare	520 gulden	Rucphen (Roosendaalse Heide)
1874	17 percelen	91,4 hectare	5290 gulden	Roosendaal (R'daalse Heide)
1884	133 percelen	147,9 hectare	30080 gulden	Roosendaal (landgoed Visdonk)
1884	26 percelen	10,1 hectare		Rucphen (landgoed Visdonk)

Overzicht ontginning van heide in bos op Roosendaalse Heide, 1855-1895

jaar van opname	1855	1870	1875	1880	1895
heide Roosendaal	91,4	82,0	55,4	55,4	43,7
heide Rucphen	38,6	38,6	30,2	4,6	4,6
totaal hectare	130,0	120,6	85,6	60,0	48,3

percentage	100,0	92,8	65,8	46,2	37,2
-------------------	--------------	-------------	-------------	-------------	-------------

jaar van opname	1855	1870	1875	1880	1895
bos Roosendaal	0,0	9,4	36,0	36,0	47,7
bos Rucphen	0,0	0,0	8,4	34,0	34,0
totaal hectare	0,0	9,4	44,4	70,0	81,7

percentage	0,0	7,2	34,2	53,8	62,8
-------------------	------------	------------	-------------	-------------	-------------

3. Het landgoed Visdonk in handen van de gemeente

Van broer naar broer

Op 13 december 1926 kreeg Carolus (Charles) Johannes Raphael Maria Laurijssen, één van de vier nog overgebleven kinderen uit het huwelijk van wijlen Joannes Josephus Laurijssen (1836-1889) en Maria Antonia Christina Francisca van Beeck (1836-1924), het eigendom van het landgoed Visdonk toebedeeld.¹ Voor de familie Laurijssen was het landgoed Visdonk zowel het Snolleven en omgeving als de Roosendaalse Heide met het Rozenven. Slechts Carolus F.R. van Beeck had aanvankelijk een onderscheid in de boekhouding gemaakt.

Charles J.R.M. Laurijssen heeft echter niet lang meer plezier van zijn landgoed gehad. Geboren op 18 juni 1865 te Breda, stierf hij daar ongehuwd op 9 januari 1934. Zijn bezittingen kwamen krachtens het erfrecht in handen van zijn twee toen nog in leven zijnde broers, namelijk Franciscus (Frans) Carolus Maria, geboren op 30 april 1870 te Breda, en Josephus Charles Maria, geboren op 11 augustus 1878 te Breda.² Bij akte van scheiding en deling van 19 januari 1935 werden alle onroerende goederen in de gemeente Roosendaal en Nispen (191 percelen, 246,9 hectare) en die onder Rucphen (63 percelen, 128,0 hectare) expliciet toebedeeld aan Frans.³ Toen ook hij op 17 oktober 1940 ongehuwd in Ginneken stierf, kwam zijn nalatenschap weer terecht bij zijn broer Josephus, die in zijn werkzame leven 'correspondent' was geweest bij de Nederlandsche Bank. Hij was op 15 juni 1916 te Breda

gehuwd met Martha Celestina Louisa Maria Joanna Brosens, geboren op 22 februari 1889 te Hoogstraten. Het echtpaar woonde aan de Veemarktstraat 27 te Breda. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren. Nog in 1940 kregen zij al het onroerend goed van hun ouders op naam.⁴ Het ging hier niet alleen om de percelen onder Roosendaal en Nispen (191 percelen, 246,9 hectare) en onder Rucphen (55 percelen, 53,8 hectare), maar om nog veel meer in liefst vijftien andere gemeenten in West-Brabant. Overigens was in al die jaren de omvang van het landgoed van de familie Laurijssen amper gewijzigd. Slechts in 1937 had het gemeentebestuur van Roosendaal en Nispen een gedeelte (73,8 hectare voor 25.000 gulden)

van hun bezittingen op de Rucphense Heide aangekocht. Het had de bossen en heidevelden nodig als militair oefenterrein in verband met de legering van het Tweede Bataljon van het 3^e Regiment Infanterie in een nieuw te bouwen kazernecomplex aan de toenmalige Rondweg.⁵



Voor elke boer was het paard het meest waardevolle bezit. Talrijk zijn dan ook de foto's waarop geposeerd wordt samen met een of meer paarden. Rond 1935 staan achter op het erf van de boerderij aan de Rozenvendreef Harrie Verhulst (links, de jongste zoon van Adrianus Verhulst) en een van zijn broers.

Foto, collectie L.A. Verhulst-Bakx, Roosendaal.

¹ Akte van scheiding en deling van 13 december 1926 voor notaris A.J.A. Verschraege te Breda (AKB 1377/30).

² De in 1926 nog in leven zijnde derde broer, Johannes Antonius Maria, geboren op 9 augustus 1873 te Breda, was inmiddels in Brussel overleden.

³ Akte van scheiding en deling van 19 januari 1935 voor notaris C.C.M. Ligtenberg te Breda (AKB 1549/58).

⁴ Akte van schenking van 25 november 1940 voor notaris mr. F.H.J.J. Suijs te Breda (AKB 1678/132).

⁵ Archief Gemeentebestuur Roosendaal en Nispen, 1936-1975, dossier 15080. Bij raadsbesluit van 21 december 1937 verwierf het gemeentebestuur 231,8 hectare grond in eigendom. De koopprijs bedroeg 104.795 gulden. Twee van de negen eigenaren waren grootgrondbezitters, namelijk F.C.M. Laurijssen met 73,8 hectare en Dr. P.A.F. Vlekke met 113,7 hectare. Daarnaast huurde de gemeente nog eens 103,6 hectare voor een huurprijs van fl. 626,76 per jaar, zodat er op Rucphens grondgebied in totaal 335,4 hectare als oefenterrein beschikbaar kwam. De grond werd in erfpacht uitgegeven aan het Rijk.

Brand achter de boerderij van Jacobs

Onder het beheer van de weduwe Laurijssen - Van Beeck en haar kinderen waren er in de jaren 1889-1924 ontginningen van heidevelden geweest. Bovendien had de eigenaresse niet stilgezeten om het de pachters op hun bedrijven naar hun zin te maken. Slechts de boerderij aan de Rozenvendreef is in originele staat gebleven. Wel heeft pachter Cornelis Jacobs er in 1912 een nieuwe stal bij gekregen. Overigens had het enige jaren eerder niet veel gescheeld of zijn boerderij was in vlammen opgegaan. Kort na twaalf uur op maandag 15 mei 1905 werd Roosendaal *'opgeschrikt door enorme rookwolken welke, als donker grijze massa's nu en dan hel verlicht door hoog opslaande vlammen, over een breede uitgestrektheid uit het Zuid-Oosten kwamen opzetten'*, aldus het bericht in De Grondwet. In die dagen stonden de bewoners uit de buurt nog min of meer machteloos tegenover een bosbrand: *'Daar er een flinke wind woei, en alles kurkdroog was, terwijl water er zeer sporadisch is, was er geen mogelijkheid om met de gewone blusmiddelen den brand te stuiten. Men heeft zich dan ook in het onvermijdelijke geschikt en het gehele bosch laten afbranden, echter zorgend dat, door het graven van een diepen greppel en het omwerken van een deel heidegrond, de brand geen verder voedsel vond om op de zuidelijk gelegen bosschen en heide over te slaan.'* Om een uur of vier was men de brand meester. In totaal ging er toen circa 26 hectaren achter de hoeve van Jacobs verloren. Nog menigmaal zou er op het landgoed brand uitbreken. Maar bleef de schade veelal beperkt tot hooguit enige bunders bos of heide.

Nieuwbouw en uitbreiding van gebouwen

In 1895 werd de boerderij aan de Nederheide geheel vernieuwd en uitgebreid, onder meer met een nieuw woongedeelte en een vrijstaande schuur in een houten constructie.¹ Uit zuinigheid liet de familie Laurijssen veelal gebruik maken van bouwmaterialen 'uit eigen tuin' (de bossen op Visdonk) en eigen arbeid van de pachters. De bijgebouwen waren dan ook in hout uitgevoerd met een rieten dak.



De boerderij aan de Nederheide dateert uit 1928. In 1976 ging het stalgedeelte in vlammen op en werd daarna niet meer opgebouwd. Foto, collectie M.C.J. Broos, Roosendaal.

Als jonggehuwd stel was pachter Johannes (Jan) A. Bakx in 1919 met zijn vrouw op de boerderij aan de Nederheide aan de slag gegaan, dankzij de lage huurprijs. 'Slechts een paar dooie rotcenten', aldus zijn oudste zoon Willem. Hij herinnert zich als kleuter de oude bedrijfsgebouwen aan de hand van het feit, dat zij geweldig veel last hadden van 'blauwe' ratten die zich verscholen hielden onder het rieten dak waaronder veel hooi en stro lag opgetast. In geval van onraad sprongen de ratten met vijven tegelijk alle kanten op. Zijn zus Lies vertelt nog over de ingebouwde 'trapkarn'. De tredmolen voor de aandrijving van de karnton bevond zich achter een deurtje afgescheiden

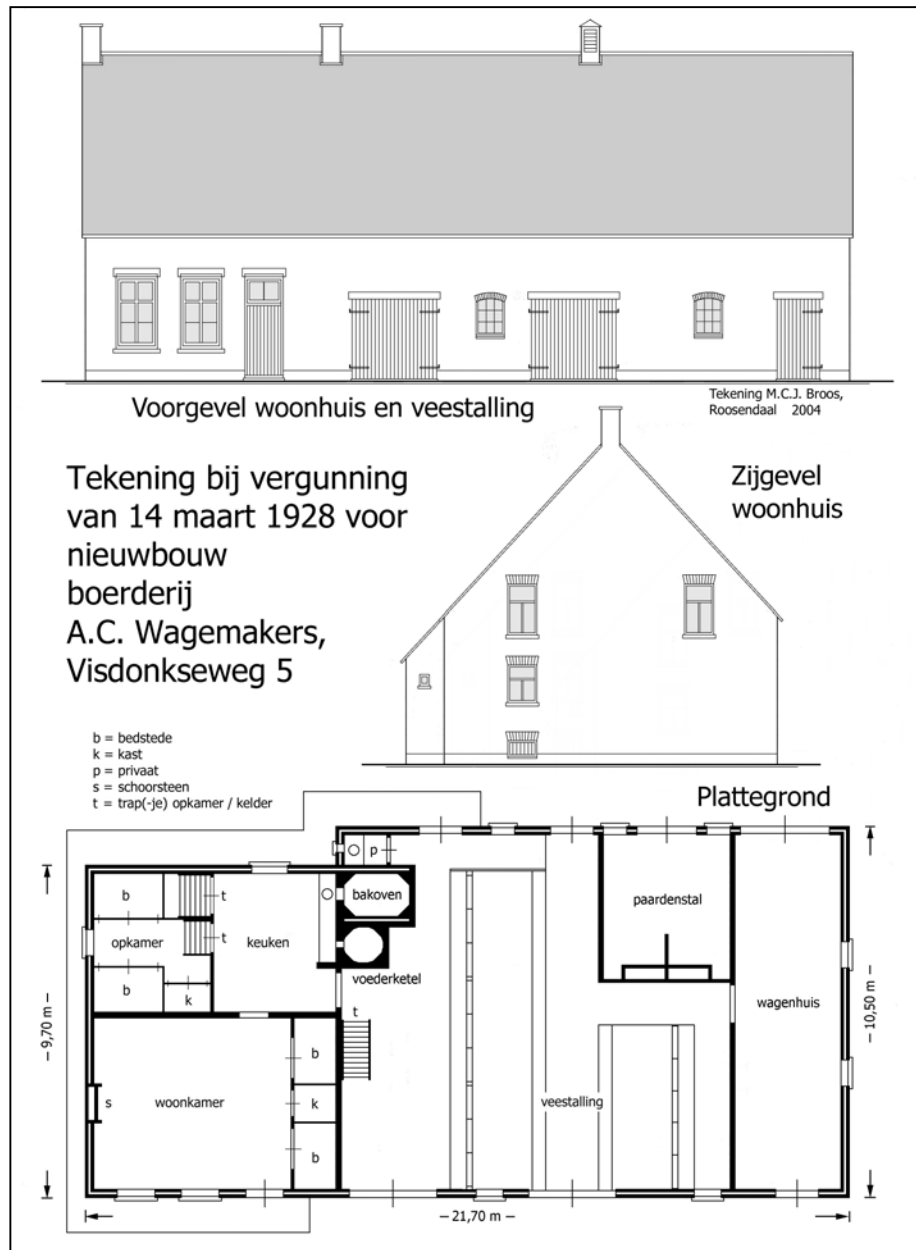
van de leefruimte voor het gezin, terwijl de karnton in de keuken stond. Zodra de ton met melk was gevuld, moest de hond via het deurtje in de molen kruipen en wist dan wat van hem werd verlangd. Na een goed half uur dreef er voldoende boter op de melk in de karnton.

De boerderij aan de Nederheide lag zeer afgelegen, meer dan een uur gaans vanuit het centrum van Roosendaal. Vooral in de wintermaanden bevonden de zandwegen op en rond het landgoed zich in een erbarmelijke staat. Slechts de Zundertseweg en de Visdonkseweg (tot aan de Kalverstraat) hadden in latere tijd wat verharding met koolas. Het gezin van Jan Bakx werd alsmat groter, in 1927 was het

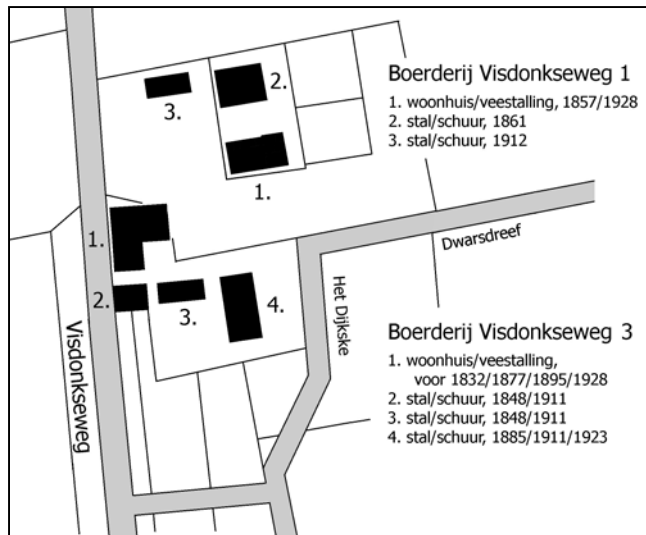
¹ De boerderij aan de Nederheide lag voor de buurtbewoners 'Achter in 't Ven'. De twee aan de Visdonkseweg en die aan de Rozenvendreef stonden 'Vóór op Visdonk' of gewoon 'Op Visdonk'. Overigens werd de grond aan weerszijden van de Rozenvendreef ook onderscheiden in 'Links van 't Ven' en 'Rechts van 't Ven'.

zede kind al op komst. De kinderen konden niet naar school, of hij moest voor hen ergens in de stad een onderdak vinden. Voor de kleintjes was het dagelijks op en neer lopen immers niet te doen. Toen dan ook in 1927 Marinus (Marijntje) Braat, pachter van de boerderij aan de Visdonkseweg 1, naar Oud Gastel vertrok, zag Jan zijn kans schoon om 'overplaatsing' aan te vragen. Hij reisde naar Breda om zijn verzoek bij Charles Laurijssen kracht bij te zetten. Het lukte wonderwel. In november 1927 was de verhuizing een feit. Voortaan kwamen de kinderen dagelijks uit school naar huis, terwijl zijn vrouw op en neer kon fietsen om eieren uit te venten bij haar vaste klanten in de stad. De nieuwe pachter aan de Nederheide was Adrianus (Janus) C. Wagemakers. Een jaar later al liet Charles Laurijssen hier een complete nieuwbouw van woonhuis, veestalling, wagenhuis en een vrijstaande opslagplaats (in hout) neerzetten.

In tegenstelling tot de algehele nieuwbouw van de boerderij van Wagemakers aan de Nederheide 21 (destijds Visdonkseweg 5), die in 1928 niet helemaal volgens de bouwtekening geschiedde, zijn er veel meer afwijkingen te constateren in de uitvoering van het ontwerp voor de uitbreiding van de boerderij van Potters (blz. 26, vergroting woonhuis en nieuwbouw veestalling) uit 1927 (destijds Visdonkseweg 3) en dat voor de uitbreiding van de boerderij van Bakx (blz. 29, aanbouwen aan achterzijde ter vergroting woonhuis en veestalling) uit 1927 (destijds Visdonkseweg 1).



Ook voor de andere boerderijen op het landgoed kwam er een grote opknappbeurt van de gebouwen op gang. De grote schuur aan de Rozenvendreef kreeg in 1928 aan de westzijde een aanbouw als veestalling. Heden ten dage is deze nog steeds als zodanig aanwezig. Het bedrijf aan de Visdonkseweg 1 was in 1857 gebouwd en had al in 1861 een losse stal en/of schuur gekregen. In 1912 kwam daar nog een tweede opslagplaats bij. Kort na zijn verhuizing kreeg Jan Bakx in 1928 te maken met uitbreiding en vernieuwing van zijn woonhuis en veestalling. Aan de achterzijde verrees er een aanbouw over de volle lengte van het pand.



Het bedrijf aan de Visdonkseweg 3 kende in de loop van de tijd de meeste uitbreidingen. De bouw in 1848 van twee vrijstaande stallen en/of schuren werd in 1877 opgevolgd door een uitbreiding van de boerderij met een extra veestalling. Vervolgens kwam er in 1885 een grote vrijstaande schuur tot stand. Tien jaar later was een vergroting van het woongedeelte aan de beurt. In 1911 kreeg de schuur uit 1885 een flinke verlenging en werden de twee vrijstaande stallen en/of schuren uit 1848 vernieuwd. In 1923 werd de grote schuur uit 1885/1911 gerenoveerd. Tenslotte onderging het pand in 1928 een flinke uitbreiding en vernieuwing van het woonhuis en de veestalling.

Het paviljoentje in het bos

Tegelijk met de nieuwbouw van de boerderijen liet Charles Laurijssen ten zuiden van de boerderij van pachter Antonius Leijten (vanaf mei 1930 Adrianus Verhulst) aan de Rozenvendreef in het bos een achtkantig zomerhuisje bouwen. Er werd hiervoor geen bouwvergunning bij het gemeentebestuur aangevraagd. Het gebouwtje, in die tijd bekend als het paviljoentje, verscheen ook niet op een kaart van het Kadaster. De landmeter van deze dienst oordeelde namelijk op 23 februari 1933, tijdens zijn jaarlijkse rondgang in en om Roosendaal, dat het zomerhuisje ‘te gering was voor opname’. Overigens stond er op het dak van dit paviljoentje een mooie windwijzer in de vorm van een goudkleurige vis. Misschien was het wel de windwijzer die tot dan toe altijd op het dak van de duiventoren bij de boerderij aan de Rozenvendreef had gestaan. In de eerste oorlogsmaanden van 1940 werd dit symbool gestolen.¹

De familie Laurijssen kwam enige malen per jaar naar haar landgoed om zich op de hoogte stellen van de gang van zaken. Zij werd daarbij vergezeld door rentmeester Louis Vinck uit Essen. Ook moesten de pachters jaarlijks op 11 november, op de feestdag van Sint Maarten, hun pacht komen betalen in het paviljoentje. Hier hielden dan twee leden van de familie en de rentmeester zitting. De reis vanuit Breda naar Roosendaal geschiedde in de jaren dertig per auto. De toegang lag aan de Zundertseweg, vanuit de stad gezien iets voorbij de Visdonkseweg. Hier bevond zich een op slot zittend houten hek met op de bovenste balk het woord ‘Visdonk’ geschreven in witte verf. Alvorens de familie Laurijssen op bezoek kwam, had zij rentmeester Louis Vinck uit Essen verzocht het slot van de poort te halen. Vanaf het toegangshek reed zij dan met de auto door het met grote beuken omzoomde laantje (het ‘Autobaantje’) naar haar paviljoentje.²



Vanaf het paviljoentje tot ongeveer ‘Het Vijfde Stuk’ stonden langs de Langsdreef (later Rozenvendreef) bomen. Zij werden in de oorlogsjaren gekapt. Foto, collectie L.A. Verhulst-Bakx, Roosendaal.

¹ Jacques van ‘t Sterrebos (pseudoniem Jac. P.M. Meesters), *Ik wil dierenarts worden* (Antwerpen 1998).

² Overigens stond dit laantje alleen bij de pachters als het ‘Autobaantje’ bekend, in het bijzonder de familie Bakx. De toegang tot dit laantje was overigens streng verboden. Het bestaat heden ten dage nog steeds. De beuken zijn echter in de jaren zeventig gekapt, nadat ze de geest hadden gegeven vanwege grote droogte.

Slechts ter hoogte van de boerderij van Verhulst moest er nog even een eindje naar links en naar rechts worden gereden alvorens het erf van het zomerhuisje te bereiken. Het gezelschap had op zo'n dag een tijdelijk verblijf in het paviljoentje. Hier werd wat gegeten en gedronken.

Het gebouwtje was overigens goed afgeschermd van de buitenwereld door middel van ijzeren palen met zes prikkeldraden. Toch kon dit de jeugd uit de omgeving niet afschrikken. Alleen al de inhoud van de provisiekast bleek genoeg aantrekkingskracht te hebben. Samen met zijn maten Jac. Uijtdehaag (uit de Langdonksestraat) en Jac. Meesters (van de Zundertseweg) wist Toon Baeke enige malen de deur open te krijgen om zich tegoed te doen aan bier en limonade. Aangezien de toegangsdeur zich aan de kant van pachter Verhulst bevond, moest het driemanschap wel omzichtig te werk gaan. Pas rond de klok van vier uur als ze bij Verhulst gingen eten, was de kust veilig en konden zij hun slag slaan.¹ De sleutel van de achterdeur bij Jac. Uijtdehaag thuis paste namelijk precies (!) op het slot van de deur van het paviljoentje. Later werd om inbrekers een slag voor te zijn tijdens een langdurige afwezigheid van de familie het meubilair en het serviesgoed steeds opgeslagen bij buurman Verhulst.

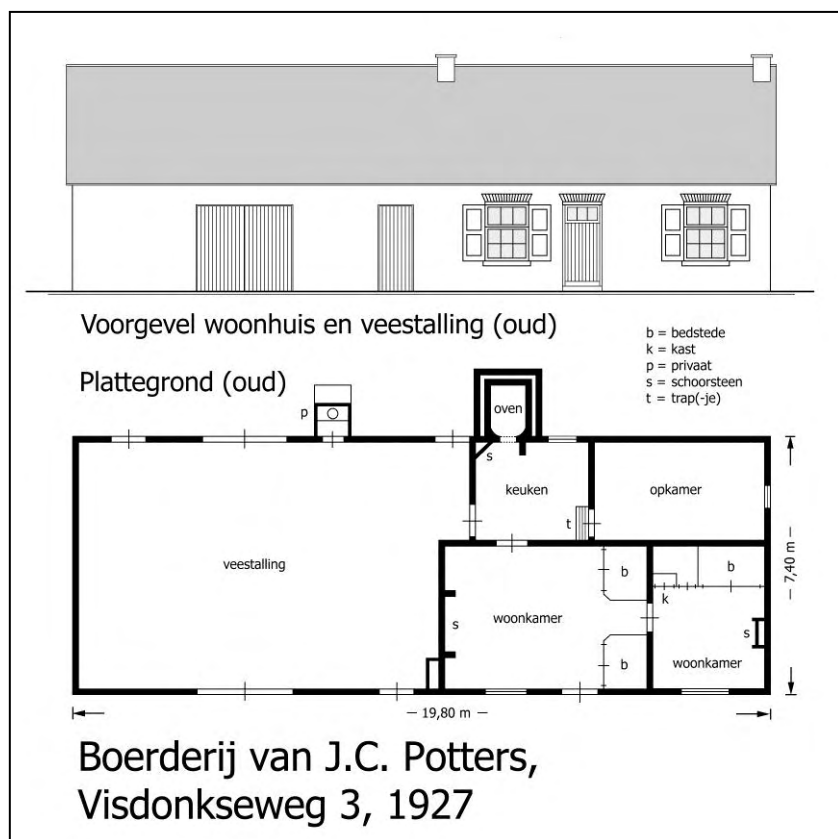
Idyllische tafereelen

Het landgoed Visdonk telde in het begin van de jaren dertig, naast vier boerderijen met landerijen en een woning voor de boswachter die tevens een beetje boer was, onder meer cultuurbos met er tussen prachtige lanen met beuken en eiken. In het noordelijke deel gaven de Beukendreef, de Eikendreef en het 'Auto-baantje' met aan weerszijden hoge bomen beschutting aan het vee van Bakx dat hier op 'De Hoekblok', in 'De Polderkes', in 'Het Grootveld' of op 'De Huisblok' liep. Vanaf het paviljoentje naar het zuiden liep de Langsdreef of Middeldreef en naar het westen de Dwarsdreef.² Rechts van de Langsdreef lag 'Het Ven'. Het was het

diepste gedeelte geweest van het eens zo uitgestrekte en ingepolderde Snolleven. Hier had Potters zijn landerijen. Links van de Langsdreef lag 'De Acht'. Het was een van de twee laatste restanten van het Snolleven, in de vorm van een acht, niet groter dan een flinke vijver en gelegen in 'Het Zesde Stuk' (zie tekening 1955, blz. 33). De waterplas lag in een weiland van Bakx en was daar onder meer in gebruik als drenk (drinkplaats) voor het vee en als was- en afspoelplaats voor karren en wagens. In droge zomermaanden stond er nog voldoende water in. Sinds de jaren twintig werd 'De Acht' echter gebruikt om er afval in te rijden, dat afkomstig was van schoongemaakte slootkanten, uitgediepte sloten of ontgonnen stukken heigrond. Tegen het eind van de jaren dertig was er van de waterplas dan ook niet veel meer over. Het andere overblijfsel was vele malen groter en lag wat verderop in zuidoostelijke richting in 'De Heiblokken', een nog onontgonnen gebied. Deze plas werd nog steeds Snolleven genoemd en gaf in de winter volop schaatsplezier aan de jeugd uit de omgeving.

¹ Het was op het platteland tot in de jaren zestig gebruikelijk vijf maal per dag te eten, namelijk 's morgens vroeg vóór het melken, om een uur of negen, op het middaguur, rond vier uur ('fruures') en 's avonds na het melken.

² De Beukendreef, Eikendreef en de Dwarsdreef worden sinds 1977 respectievelijk Eekhoordreef, Hertendreef en Dennescheerderdreef genoemd, terwijl de Langsdreef of Middeldreef al sinds 1955 Rozenvendreef heet.



Het zuidelijke deel van het landgoed was nog een en al heideveld en dennenbos. Het kende aan de oostzijde het Rozenven en aan de westzijde het Klok(ke)ven. Het laatstgenoemde ven lag aan het eind van de Visdonkseweg, ter plaatse van de bocht naar het westen en dan een eindje zuidwaarts. Het was eigenlijk het in 1832 op het kadastrale minuutplan ingetekende Vreugdeven. Over het algemeen lag het gebied hier een tot anderhalve meter hoger dan de weilanden midden in 'Het Ven'.

Overal op het landgoed stonden er bordjes 'Verboden Toegang'. Slechts op bepaalde dagen in de zomer mocht er hout worden gesprokkeld. Het was een echt stiltegebied, waar flora en fauna nog met rust werden gelaten. Weliswaar hield een gemeenteveldwachter toezicht, maar dat stelde weinig voor. Voor het achtervolgen van kwajongens uit de buurt had hij slechts een fiets. Daarnaast was Cornelis (Kees) J. Slooters als boswachter aangesteld. Ondanks zijn functie als onbezoldigd rijksveldwachter had hij al zijn handen vol aan zijn boerderijtje. Zijn hond was bovendien zo mak als een lammetje, zodat de jeugd bij het uithalen van kattenkwaad niets had te vrezen.



Het wieden van onkruid was mannenwerk. Menige dag werd op het land doorgebracht.

Foto, collectie L.A. Verhulst-Bakx, Roosendaal.

Het Snolleven was een broedplaats voor kievieten. Op de eilandjes begroeid met pijpenstrootjes hadden ze hun nest. Als je door het ondiepe water van het ene eilandje naar het andere waadde, voerden de kievieten met een zovend geluid van hun vleugel duikvluchten op je uit. Het Rozenven was aan het verlanden. Het groeide langzaam dicht met moerasaardbei, waterlelie, pluimglas en er kwamen hier en daar wilgenbosjes. Het lag er zo stil en vanaf de zandweg op een goede honderd meter afstand merkte je niets van al dat schoons. Voorzichtigheid was wel geboden, want er waren soms diepe kuilen en wanneer je over de begroeiing liep, dan voelde je soms dat het pakket

van drijvende waterplanten onder je voeten wegzakte.¹ In die tijd haalde Dientje Slooters – Van Oosterhout, de vrouw van de boswachter, het water voor de was ook uit het zeer heldere Rozenven. Met twee emmers aan een juk kwakkelde zij dan terug naar huis, soms het water in haar klompen klotsend. Het water was trouwens goed drinkbaar.

Tussen al dit moois liepen op de ontgonnen gronden in de zomer de koeien van de pachters. Kleine jongens moesten al vroeg meehelpen. Zo herinnert Willem Bakx zich nog goed dat het vervoer van melkbussen van het weiland naar huis geschiedde met een kar, waaronder zich een schaap als trekdier bevond. Maar een schaap als trekdier had het nadeel dat het niet in een plas water wilde stappen en er zoveel mogelijk om heen wilde lopen, zodat de kar soms met een wiel vast kwam te zitten in diepe en modderige plassen. Er zat dan voor de kleine Willem niets anders op dan zelf de handen uit de mouwen te steken om de kar weer uit de plas op het droge te krijgen.

Waterhuishouding en ontginning

Na 1929 werden in Roosendaal allerlei projecten als werkverschaffing opgezet ter bestrijding van de toenemende werkloosheid. In de jaren 1930-1932 was het grootste project de normalisatie van de Watermolenbeek, de Engebeek en de Rissebeek. Later verschaftte de aanleg van de Rondweg (1935-1937) veel werk. Ook in de verbetering van de waterhuishouding en in ontginningsprojecten van de laatste heidevelden rondom Roosendaal werden werkloze arbeiders ingezet. De uitvoering van het werk was in handen van de Nederlandsche Heide-Maatschappij (Heidemij).² Voor rekening van de gemeente werden aan de projecten tientallen werklozen geplaatst. 'Zij hadden zes weken werk tegen

¹ Jacques van 't Sterrebos (pseudoniem Jac. P.M. Meesters), *Ik wil dierenarts worden* (Antwerpen 1998).

² J.W. van Helvoort, *Werkloosheid en werkloosheidsbestrijding in Roosendaal, 1930-1940* (scriptie 1980).

elf gulden per week, waarna drie weken ‘doppen’ volgden tegen negen gulden per week’, aldus Toon Baeke. Op haar beurt kreeg de gemeente een groot deel van de kosten vergoed van de Rijksdienst voor de Werkverruiming. Ook in de oorlogsjaren ging het werk voort, maar dan meer om arbeiders voor uitzending naar Duitsland te behoeden. In oktober 1941 kreeg de familie Laurijssen goedkeuring voor het graven van een nieuwe waterloop van zuid naar noord, zo’n 100 tot 200 meter parallel aan en ten westen van de Langsdreef en afbuigend naar de Heistraat, later Elderseweg.¹ Maar toen Visdonk eenmaal zijn teveel aan water kwijt was, kwamen de boeren verderop aan de Kalverstraat met wateroverlast te zitten.

In mei 1943 was het de beurt aan het ontginnen van een blok van 9,75 hectare woeste grond, gelegen ten zuiden van de ‘Buntbaan of Heiwal’ (zie tekening 1955, blz. 33). Pas in 1948 zou hier voor het eerst worden geoogst. Het werk geschiedde onder leiding van opzichter Sietze Hendrik Kijlstra. Hij stond niet zo goed aangeschreven bij zowel arbeiders als pachters. Het was op zijn zachtst gezegd ‘een

moeilijk ventje’.² Spoedig was het ook de beurt aan ‘De Heiblokken’ met het Snolleven, waarin nog hoogteverschillen van één tot anderhalve meter voorkwamen. De bij het egaliseren (afschaven) vrijkomende grond werd gebruikt voor het dichtmaken van het Snolleven en het Klok(ke)ven.³ Al het werk gebeurde in die tijd nog met handkracht. Het materiaal bestond uit schoppen, kruiwagens met houten wielen en plankieren, naast kipkarren op smalspoor voor het vervoer van aarde. Het werd ook wel ‘wiegelspoor’ genoemd, aldus zegsman Willem Bakx, vanwege de schommelende karren, die steeds met vier tot vijf tegelijk met de hand werden voortgeduwd.



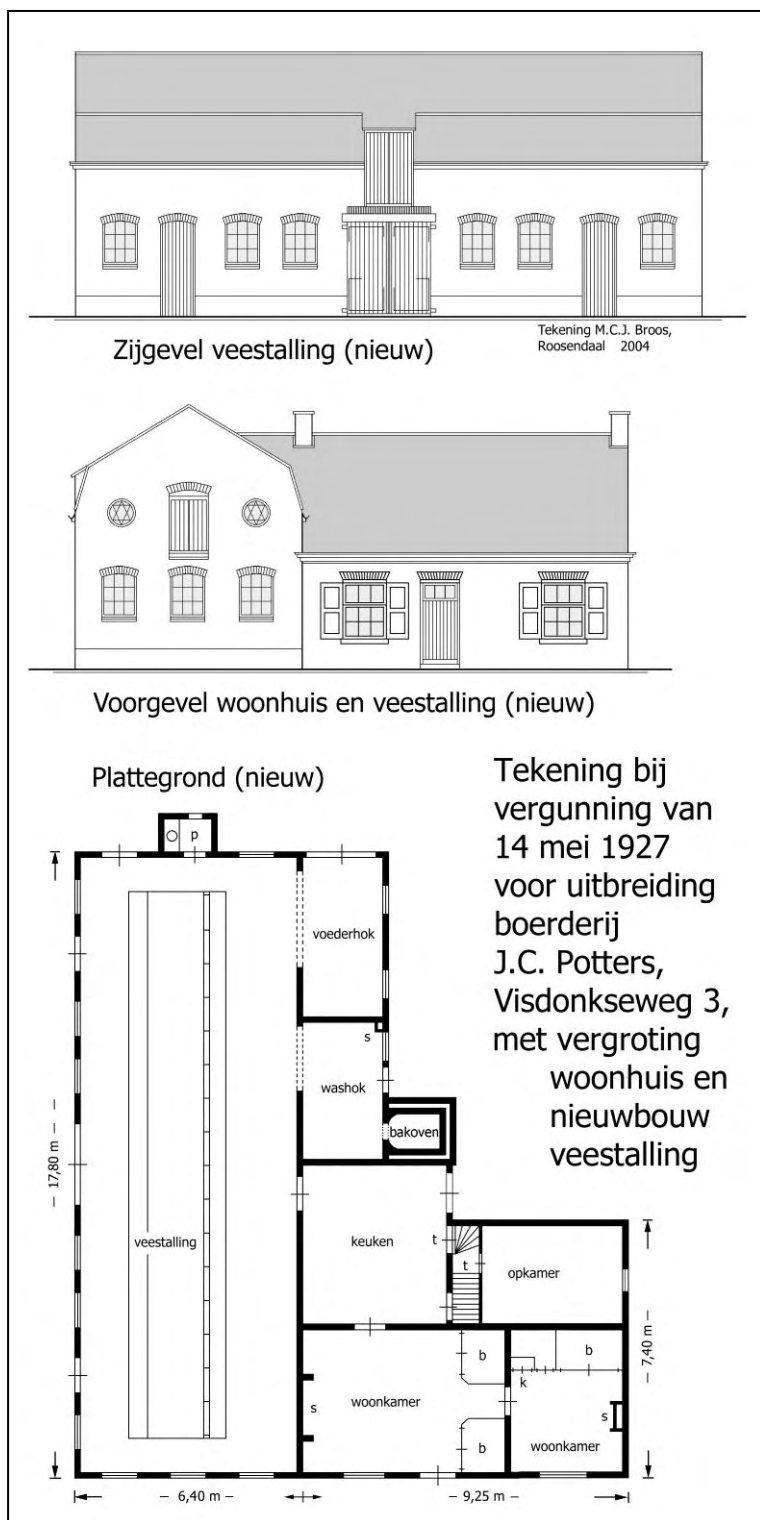
Op elk boerenerf scharrelden enige tientallen kippen rond. Hun eieren dienden niet alleen voor de eigen behoefte maar ook voor de verkoop. Foto, collectie W.L. Bakx, Kruisland.

De inzet van paarden is hem niet bekend. Overigens hadden de pachters op Visdonk in het verleden ook heidevelden in eigen beheer ontgonnen. Zo het hen uitkwam, werden voor dit werk hun arbeiders of hun kinderen ingezet. Willem Bakx weet zich nog goed het zware werk te herinneren op ‘De Heiblokken’ (zie tekening 1955, blz. 33). Overigens was het ook mogelijk Toon Rommers met zijn ploegmaten in te huren voor het uitvoeren van ontginningswerk. Voor elke hectare zelf ontgonnen grond betaalden de boeren in de eerste jaren slechts vijf tot tien gulden aan pacht per jaar.

¹ Archief Gemeentebestuur Roosendaal en Nispen, 1936-1975, dossier 1.836.11 – werkverschaffingsobjecten.

² Sietze Hendrik Kijlstra was geboren op 22 maart 1903 te Drachten, huwde op 11 juni 1931 met Rensje Sytsema (geboren op 16 april 1903 te Opsterland) en kwam op 10 augustus 1934 vanuit IJsselmonde naar Roosendaal. Hij woonde aan de St. Josephstraat. Zijn drie kinderen (Geert, Jan en Fokke) werden alle in Roosendaal geboren. Het gezin vertrok in 1948 naar Nijmegen. In het dagelijks leven was er niets op Kijlstra en zijn gezin aan te merken, aldus de Roosendaler Piet van Hassel. Hij werd in 1934 geboren in de St. Josephstraat, schuin tegenover de familie Kijlstra, en herinnert zich de buitengewoon goede omgang van vader Sietze met zijn kinderen en de buurjongens. De familie moest zich ook als plichtsgetrouwe protestanten in het rooms-katholieke Roosendaal staande zien te houden. Ofschoon Piet op school verteld kreeg, dat hij niet mocht omgaan met protestantse kinderen, vond zijn moeder dat hij zich daar niets van hoefde aan te trekken. Piet had dan ook een uitstekende kameraad aan Geert Kijlstra. Maar een opzichter van Friese afkomst kon natuurlijk geen goed doen bij de op Visdonk (verplicht) tewerkgestelden met een Brabantse mentaliteit.

³ Het is in dit opzicht frappant, dat slechts één van de informanten het dichtmaken van de vennen op Visdonk expliciet in 1943 weet te dateren. Alle andere zegslieden spreken van de tweede helft van de jaren dertig als periode van uitvoering, hetgeen nergens uit schriftelijke bronnen blijkt.



Het arbeiderskamp op Visdonk

In de laatste oorlogsmaanden bood het landgoed Visdonk nog onderdak aan een arbeiderskamp. Bij het bombardement op Roosendaal op 31 mei 1944, waarbij in de late ochtend zeer veel doden en gewonden vielen in en nabij de zuivelfabriek 'Het Anker', werd ook het voormalige 'Hotel Cockx' aan het Oranjeplein met de grond gelijk gemaakt. In 1933 was dit pand ingericht als breifabriek 'Barola'. Waarschijnlijk kon de joodse eigenaar Max Rosenblatt het bedrijf tot in 1941 draaiende houden. Maar in 1942 werd de grond hem toch te heet onder de voeten en vluchtte hij met zijn gezin naar Frankrijk.¹ In het voorjaar van 1944 werd het gebouw in gebruik genomen als onderdak voor arbeidskrachten, die al of niet onder dwang waren geronseld voor het graven van een tankgracht, ten zuiden en oosten van Roosendaal. De werkzaamheden op Kortendijk en in Langdonk geschieden vooral met schop en kruiwagen.

Na het bombardement moest ijlings voor deze arbeiders elders onderdak worden gezocht. Omdat op dat moment een begin was gemaakt met de bouw van een kamp voor strafgevangenen op de hoek van de Zundertseweg en de Visdonkseweg ('De Hoekblok'), werd besloten dit in te richten als onderdak voor de arbeiders aan de tankgracht.² Er kwamen drie houten barakken tot stand. Een kleine barak op een betonnen plaat diende als keuken en onderkomen voor de kok. Een grote barak met een houten vloer moest als huisvesting fungeren voor naar

schatting een kleine honderd mensen. De commandant kreeg een aparte keet in de buurt. De arbeiders, vaak gewone burgers uit plaatsen boven de Moerdijk, mochten na een paar weken weer naar huis. Zij werden afgelost door andere ploegen, maar dat het met onwillige honden slecht hazen vangen is, werd de bezetter maar al te gauw duidelijk. Toen de strijd om de bevrijding van Roosendaal ontbrandde, was de tankgracht nog lang niet overal voltooid. In open stukken lag het dan ook bezaaid met land-

¹ M.C.J. Broos, *Geschiedenis van het Hotel des Pays Bas, later Hotel Cockx, Hanzebank, garagebedrijf en breigoederenfabriek aan het Stationsplein te Roosendaal, 1856-1944*, in: tijdschrift *De Vrijheid van Rosendale*, 25 (1994) 5-19.

² Deze paragraaf is vooral gebaseerd op mondelinge informatie van A.J. Baeke te Roosendaal.

mijnen om de geallieerden alsnog te kunnen tegenhouden. Bij de toegangswegen tot de stad waren betonnen muurtjes of bunkertjes gebouwd. Kort na de bevrijding werden de barakken gesloopt. Het hout ging in stapels op het erf van de familie Baeke aan de Zundertseweg, waar buurtbewoners zich in de nachtelijke uren over de planken kwamen ontfermen. Zij werden gebruikt voor het opknappen van hun beschadigde woonhuizen en boerderijen. Overigens hadden zij al in de laatste oorlogsdagen heel wat van de inventaris uit de barakken geroofd. Levensmiddelen (koek, brood, boter, reuzel, spek in blik), huisraad (ledikanten en kasten), steenkolen en keukengereedschap werden zelfs onder de ogen van de Hollandse kampcommandant meegenomen.

Drie jongens gedood op Visdonk

Toen het er in de laatste oorlogsdagen op aan kwam, hadden Duitse legereenheden zich ook op Visdonk verschanst. Voor hun geschut werden onder de bomen van het Sterrebos 'insteekhavens' of kuilen aangelegd. Om de aftocht te dekken legden zij in het bos heel wat mijnen. Na de bevrijding moesten vrijwilligers het gebied eerst mijnenvrij maken. Het oorlogstuig werd in stapels in de kuilen voor het Duitse geschut gelegd. Op 3 december 1944 kwamen hier echter een tien tot twaalf opgeschoten knapen uit de buurt spelen. Staande op de aarden wal aan de rand van de insteekhaven gooide iemand met het meeste lef een mijn in de kuil op de andere mijnen. De daaropvolgende explosie vaagde een groot deel van de bomen weg. Tegelijk werden de drie jongens die op de rand stonden in stukken uiteen gereten.¹ De anderen die wat verder weg waren gebleven, overleefden het ongeval met de schrik. De scherven gingen over hun hoofden heen.²



In de oorlogsjaren vond er op het landgoed Visdonk een ware kaalslag plaats onder het bomenbestand. Op sommige plaatsen stonden eind 1944 waarschuwborden voor niet ontplofte mijnen. Foto, collectie L.A. Verhulst-Bakx, Roosendaal.

Aankoop van het landgoed

In de jaren dertig waren de onderhandelingen tot aankoop van een gedeelte van de Rucphense Heide gevoerd door Claudius Prinsen, burgemeester in Roosendaal van april 1932 tot december 1947 (uitgezonderd een periode in en kort na de oorlog). Na zijn benoeming tot burgemeester in Breda bleef hij contact houden met de familie Laurijssen. Kennelijk signaleerde hij op een gegeven moment een bereidheid tot verkoop van het hele landgoed Visdonk. Het is dan ook niet zo verwonderlijk, dat zijn opvolger in Roosendaal, A.M.F. Freijters, in 1951 'op eigen houtje' in contact trad met P. Roelen te Oosterhout, rentmeester van de kinderen Laurijssen.³ Een eerste brief van Freijters ging op 2 maart 1951 uit met het verzoek om een onderhoud over de verkoop van het landgoed Visdonk met een totale oppervlakte van 300,7 hectare. Zes dagen later antwoordde Jan met de toezegging om op 12 maart naar Roosendaal te komen. De besprekingen eindigden met het laten opmaken van een taxatierapport

¹ De drie jongens waren Joh. C. Konings, geboren op 11 december 1927, Petrus C. van Overveld, geboren op 1 september 1930 en Adrianus C. van Gastel, geboren op 2 november 1930.

² Overigens was er op 30 oktober 1944 bij de bevrijding van Roosendaal ook een jongeman uit Oud Gastel, staande in een staldeuropening bij Jan Potters, om het leven gekomen door een granaatscherf. Waarschijnlijk was dit Antonius de Bruijn, geboren op 17 november 1923.

³ De drie kinderen Laurijssen waren Johannes (Jan) J.H.M., geboren in 1918, Marie C.J.Th., geboren in 1924, en Clotilde M.A.F., geboren in 1921 (gehuwd met Z.W.S.K. Sculckrzyzanowski, directeur van een Oosterhoutse constructiefabriek).

op kosten van het gemeentebestuur. P.H. Commissaris uit Rucphen, een bekend schatter in die tijd, taxeerde vier maanden later het gebied op 400.704,50 gulden.¹ In hun vergadering van 1 augustus 1951 beraadslaagden burgemeester en wethouders over de aankoop. Nog diezelfde dag werd Jan schriftelijk uitgenodigd voor een gesprek. Drie weken later vroeg hij de burgemeester om een onderhoud op 29 augustus 1951 op het adres van zijn zuster Marie aan de Zandberglaan in Breda. Hierbij zou ook hun moeder, de weduwe Laurijssen – Brosens, aanwezig zijn. Weer drie weken later, op 17 september 1951, werd een ‘optieverklaring’ ondertekend, waarbij verkopers verklaarden het landgoed Visdonk binnen zes maanden te leveren voor de prijs van 450.000 gulden.

Een goed onderbouwd voorstel

De aankoop werd zonder veel hobbels door de gemeenteraadsvergadering van 1 oktober 1951 geloodst. In het voorstel wist het college bij de raadsleden de juiste snaar te raken om het landgoed Visdonk ‘dienstbaar te maken aan het buitenleven van de ingezetenen’:

‘De gestadige groei van het zielental der gemeente en de onmiskenbare verandering van de levenswijze van de bevolking, voor wat betreft de “trek naar buiten”, vorderen van het gemeentebestuur een bijzondere belangstelling voor en een energiek streven naar verruiming van wat wij hier willen noemen gelegenheid voor recreatie. Het behoeft geen betoog, dat op dit gebied de gemeente tot nu toe slechts spaarzaam bedeed is. De aankoop van “Vrouwenhof” betekende weliswaar een belangrijke vooruitgang, maar het kan niet ontkend worden, dat verdere benutting van het potentieel voor een verpozing van de inwoners in de landelijke omgeving zeer gewenst, ja zelfs noodzakelijk moet worden genoemd.

De gemeente bezit een zeer fraai militair oefenterrein, maar de ervaring heeft geleerd, dat de afstand, waarop dit zich van het stadsgebied bevindt, te groot is om te voet door ouders met hun kinderen te worden afgelegd. Daarbij komt nog, dat in de tijden, dat dit terrein door de militairen wordt gebezigd en vooral tijdens de schietoefeningen, gedurende welke het terrein slechts ten dele voor het publiek toegankelijk is, velen zich liever niet op het militair oefenterrein begeven.

Het landgoed Visdonk is gelegen op een afstand van \pm 1400 meter van het punt, waar de Burgerhoutsestraat op de Rondweg uitkomt. Het heeft een oppervlakte van 300.68.61 hectare bij een gemiddelde lengte en breedte, respectievelijk \pm 2,5 en 1,0 km. Een belangrijk middengedeelte, ter grootte van \pm 175 hectare,



Gezicht vanaf de Visdonkseweg op de boerderijgebouwen van J.A. Bakx in 1955. Het woonhuis met veestalling ligt juist rechts buiten beeld. Foto, collectie W.L. Bakx, Kruisland.

is verpacht aan diverse landbouwers van wie een vijftal woonachtig is in boerderijen, welke zich op het landgoed bevinden. Het noordelijk en het zuidelijk gedeelte bevatten fraaie bossen, waarvan het eerstgenoemde, vooral omdat het zoveel dichterbij het stadsgebied van de gemeente is gelegen, zich uitermate leent voor recreatiedoeleinden. Omdat gedurende tientallen jaren het landgoed Visdonk niet voor het publiek toegankelijk is geweest, zijn slechts weinige ingezetenen van Roosendaal zich bewust van de schoonheid en de aantrekkelijkheid van dat landgoed. Zij, die zich eens vrij hebben kunnen bewegen in de loof- en dennebossen van het noordelijk deel van Visdonk of in het ruige bos- en heidegebied van het zuidelijkste deel, of die hun oog hebben kunnen laten gaan over het zeer fraaie,

in Visdonk gelegen Rozenvan, zullen ervaren hebben, dat ten zuiden van Roosendaal en op korte afstand daar vandaan zich een gebied van heerlijk natuurschoon bevindt, dat vooral in de bloeitijd van de heide van een bijzondere bekoring is en waarvan de instandhouding van groot belang moet worden geacht.

¹ Het landgoed Visdonk telde 55 percelen op het grondgebied van Rucphen (totaal fl. 38.827,-) en 192 percelen op het grondgebied van Roosendaal (totaal fl. 361.977,50). Het taxatierapport kostte 400 gulden.



Achtergevel

b = bedstede
 k = kast
 p = privaat
 s = schoorsteen
 t = trapje naar opkamer en kelder
 skt = servieskast onder trap naar zolder

b1 = bedstede ouders
 b2 = bedstede kleinsten
 b3 = bedstede meisjes
 k1 = klerenkast
 k2 = vaders kast
 (De jongens slapen op zolder)



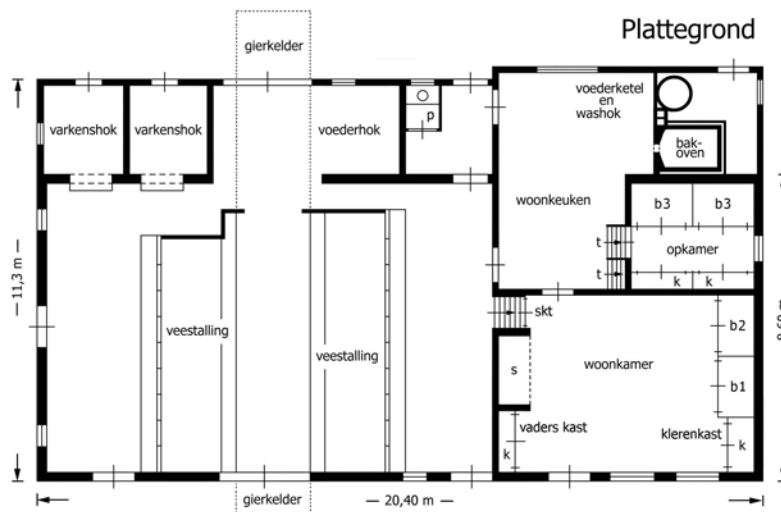
Zijgevel veestalling

De jongens slapen op zolder, bereikbaar vanuit de stal

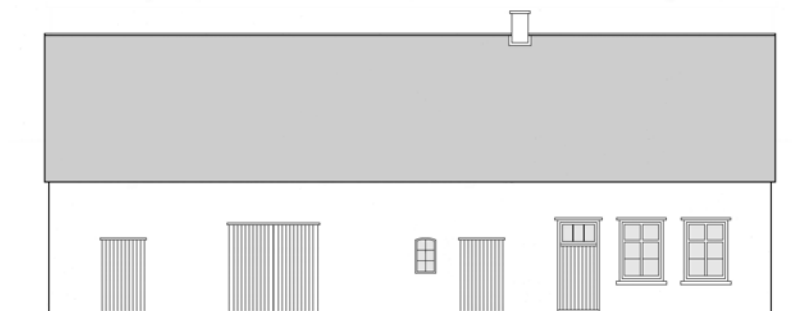
Reconstructie aan de hand van tekening bij bouwvergunning en mondelinge informatie

Zijgevel woonhuis

Plattegrond



Boerderij van J.A. Bakx, Visdonkseweg 1, 1927



Voorgevel woonhuis en veestalling

Tekening M.C.J. Broos, Roosendaal 2004

Het komt ons, na rijp beraad, in het waarachtig belang van de gemeente voor, dat Uw Raad zich van het bezit van het landgoed Visdonk verzekert. Het staat wel vast, dat de recreatie van de Roosendaalse ingezetenen, die in volkomen redelijkheid enige voorziening vordert, op generlei wijze beter dan met Visdonk kan gediend worden. Wil men Visdonk aan het hier bedoelde belang dienstbaar maken, dan is dit een quaestie van “nu of nooit”. Wij zijn ervan overtuigd, dat indien de gemeente de haar thans geboden gelegenheid tot aankoop van Visdonk niet te baat neemt, voor haar in de toekomst die mogelijkheid zich niet meer zal voordoen. Immers, nu de huidige eigenaren dit landgoed willen van de hand doen, bestaat er een grote kans, dat het zal worden verkaveld en dat de gemeente geheel lijdelijk zal moeten toezien, dat dit in de onmiddellijke nabijheid gelegen



Gezicht op de boerderij van J.A. Bakx aan de Visdonkseweg 1, kort voor de drastische wijziging van het woonhuis met veestalling in de jaren zestig.

Foto, collectie L.A. Verhulst-Bakx, Roosendaal.

recreatiegebied voor de gemeentelijke samenleving zal verloren gaan.

Onze onderhandelingen met de eigenaren van Visdonk, de Familie Laurijssen te Breda, hebben tot gevolg gehad, dat het landgoed Visdonk aan de gemeente te koop is aangeboden voor de som van f. 450.000,--. De door ons voor een taxatie van Visdonk aangewezen deskundige heeft de waarde daarvan geschat op f. 400.704,50. Bij de taxatie is klaarblijkelijk geen rekening ermede gehouden, dat over een lengte van bijna 8 kilometer gronden zijn gelegen aan openbare, weliswaar niet verharde, wegen, welke redelijkerwijze in de toekomst kunnen bebouwd worden.¹

Wij ontveinen ons niet, dat de aankoop van Visdonk voor de gemeente ver strekkende financiële consequenties medebrengt en wij zijn er ons ten volle

van bewust, dat investering van het voor die aankoop vereiste kapitaal alleen verantwoord kan worden geacht als de financiële consequenties van de aankoop en de exploitatie van Visdonk evenredig zullen zijn aan het belang, waarvoor die aankoop gewenst of nodig wordt geacht. Onze verwachtingen ten aanzien van die consequenties zijn als volgt:

Met inachtneming van de kosten van overneming, waarbij ervan uitgegaan mag worden, dat voor de overneming van het gedeelte van Visdonk, dat wordt aangekocht met het doel om het natuurschoon ter plaatse in stand te houden, een verlaagd registratierecht zal verschuldigd zijn, zal de aankoop van de gemeente een kapitaalsuitgaaf vorderen van f. 477.000,--. De niet ingrijpende verbeteringen, welke zullen moeten worden verricht aan de toegangen naar en enkele wegen van Visdonk zullen geen kapitaalsuitgaaf vorderen, doch uit de gewone dienst kunnen bekostigd worden. In de daarvoor bij uitstek te bestemmen gedeelten zal ten behoeve van de bezoekers een 50-tal banken, te vervaardigen van spoorwegdwarsliggers, zijn te plaatsen, waarvan de kosten zijn te ramen op 50 x f. 25,-- = f. 1250,--.

Berekend naar een afschrijving van deze kosten in honderd jaren zullen de jaarlijkse lasten belopen f. 19.516,43. Er moet voorts rekening mede gehouden worden, dat vrij geregeld een werkman van de dienst van Openbare Werken op Visdonk zal moeten werkzaam zijn voor onderhoudswerken aan de bossen, in het bijzonder voor nieuwe aanplanting, voor snoeien en uitdunnen, en dat de kosten daarvan ± f. 1800,-- per jaar zullen bedragen. Aangenomen mag worden, dat voor politietoezicht geen extra uitgaven zullen behoeven te worden gedaan. Tegenover de jaarlijkse lasten, hierboven geraamd op f. 21.316,43, kunnen de hierna genoemde baten geplaatst worden.

De opmerkelijk lage pacht van de in cultuur gebrachte gronden, welke thans f. 7576,91 beloopt, zal na afloop van de huidige pachtcontracten kunnen worden gebracht op f. 12.000,-- à f. 15.000,-- per jaar. Naar de mening van deskundigen zal laatstgenoemd bedrag ongetwijfeld bereikt kunnen worden. Aan de Grondkamer zal de hoogst toelaatbare pacht worden aangevraagd. Voorts mag gerekend worden op een jaarlijkse opbrengst van f. 3.000,-- van de verkoop van hout.

¹ Met deze opmerking moest het verschil in waarde tussen taxatie en aankoop prijs worden verklaard. Later werd in het voorstel aan Gedeputeerde Staten deze bouwstrook zelfs becijferd op maar liefst 159.000 gulden. Het is een mooi voorbeeld van het zich rijker rekenen met als doel een gunstig besluit af te dwingen bij een hoger overheidslichaam.

Het laat zich derhalve aanzien, dat na verhoging van de pachtprizen de gemeente voor het bezit van Visdonk jaarlijks een bedrag van f. 3.316,43 netto zal hebben uit te geven, ongerekend de kosten van verzekeringen, van belastingen, welke vermoedelijk ± f. 700,- zullen belopen, waardoor de uitgaven het totaal bedrag van ± f. 4000,- zullen bereiken. Naar onze overtuiging rechtvaardigt dat bedrag die jaarlijkse uitgaaf volkomen. Wij mogen voorts onder Uw aandacht brengen, dat de waarde van Visdonk voortdurend zal stijgen als van gemeentewege zal worden gezorgd voor deskundige en efficiënte exploitatie van de zich daarop bevindende bossen.'

De raad werd tevens gevraagd om de inhoud van dit voorstel voorlopig geheim te houden. Zonder hoofdelijke stemming en met handgeklap gingen de raadsleden akkoord. De gemeente had inmiddels ruim 32.000 inwoners en was bezig uit te groeien tot een echt provinciestadje. In de omgeving was Visdonk het enige aanwezige bos- en heidegebied, want door het intensiveren van de landbouw hadden de boeren in eerste helft van de eeuw vrijwel alle hout geroid. Het landschap had 'het aanzien van een polderlandschap' gekregen.

Een dwarsliggend college van Gedeputeerde Staten

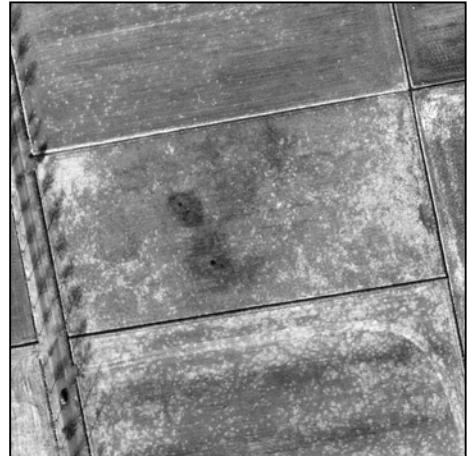
Toch had het gemeentebestuur nog een lange weg te gaan. Voor het verkrijgen van een goedkeuring van Gedeputeerde Staten moest het zowat alles uit de kast halen om de aankoop te verdedigen. Met slechts het verhaal aan de gemeenteraad werd geen genoegen genomen. Om te beginnen had het gemeentebestuur de jaarlijkse lasten veel te rooskleurig voorgesteld. Een afschrijving in 100 jaar moest worden teruggebracht naar 40 jaar voor de opstellen en 75 jaar voor de gronden. En dat was nog niet alles. In de brief (van vijf kantjes) van 18 oktober 1951 aan Gedeputeerde Staten heette het al dat er in de gemeente niet alleen dringend behoefte bestond aan recreatiegelegenheid, maar ook dat in voorkomend geval de grond op Visdonk moest dienen als ruilobject voor boeren van wie het bedrijf voor woningbouw en industrieterrein elders in de stad werd onteigend. De komst van Philips in 1947 had het gemeentebestuur maar al te zeer met de neus op dit feit gedrukt.

Het college van Gedeputeerde Staten nam echter geen genoegen met deze uitleg. Het meldde dat in de overgelegde stukken nog steeds onvoldoende tot uiting kwam, dat de aankoop van het landgoed Visdonk mede geschiedde in het belang van stadsuitbreiding. Het gemeentebestuur moest met concretere gegevens komen en nadere inlichtingen verschaffen 'over de mogelijkheid om, na aankoop van het landgoed, tot verkoop van de daartoe behorende boerderijen over te gaan, teneinde het bedrag der investering zoveel mogelijk te beperken'. Kortom, Roosendaal moest 'met de billen bloot'.

Het antwoord volgde in november 1951 op heel wat vellen papier met bijlagen. De financiële positie (leningen, kasgelden en betalingsverplichtingen voor in uitvoering zijnde werken), alsmede velerlei activiteiten en besluitvorming uit de afgelopen jaren kwamen uitgebreid voor het voetlicht. Opgaven van aankopen, onteigeningen, ruilingen en verkopen van gronden completeerden het geheel. De stand van zaken rond de nieuwbouw van woningen werd beschreven, onder andere de beschikbare gronden, de gronden als ruilobject, alsmede het aantal woningen en woningzoekenden.

Zoals Gedeputeerde Staten het graag zag, meldde het gemeentebestuur dat het landgoed Visdonk kon dienen voor woningbouw in de verre toekomst en mogelijkheden schiep voor de uitruil van gronden in het voor ontginning vatbare deel of in percelen die vrijkwamen na bedrijfsbeëindiging van pachters. Het reserveren van gronden voor woningbouw en industrieterrein op Kalsdonk hing nu ten nauwste samen met de aankoop van het landgoed Visdonk.

Het pleit echter voor burgemeester Freijters en zijn ambtenaren, dat zij in het ontwerp uitbreidingsplan van de gemeente bleven vasthouden aan de optie om het landgoed Visdonk een bestemming als recreatiegebied en/of natuureservaat te geven. Het gemeentebestuur beschouwde Visdonk tevens als



Voor het maken van nieuwe kaarten in de ruilverkaveling Nispen-Schijf werd op 21 februari 1982 het gebied 'gevloegen', zoals dat bij het Kadaster heet. Vanaf 4000 meter hoogte was om kwart over twee 's middags 'De Acht', het in de jaren dertig met afval gedempte restant van het Snolleven, goed te onderscheiden. Foto KLM Aerocarto, collectie M.C.J. Broos, Roosendaal.

een waardevol vermogensobject. Het verkopen van de boerderijen (opbrengst 250.000 gulden) met een totale oppervlakte van ongeveer 115 hectare - immers het advies van Gedeputeerde Staten - achtte het zelfs zeer ongewenst. Het gemeentebestuur bleef bij de mening dat er geen contant geld nodig was.



Terwijl de Duitse herder voor zijn hok ligt (een rioolbuis in beton voorzien van een plank) en een oogje in het zeil houdt, loopt Jan Bakx in 1955 over het erf van zijn boerderij. De aanbouw met bakoven, washok en keuken aan de achterzijde ontstond in 1927. Foto, collectie W.L. Bakx, Kruisland.

Het provinciaal bestuursorgaan verlengde de goedkeuringstermijn met twee maanden om meer armslag te hebben voor een grondige studie in het doen en laten van de gemeente. Bovendien moest de 'Grondkamer voor Noord-Brabant' de hoogst toegelaten pachtprijs voor opstallen en grond nog bepalen.¹ Uiteindelijk volgde op 14 februari 1952 het zo zeer gewenste fiat van de provincie. Nog diezelfde dag liet burgemeester Freijters in het gemeentehuis een kistje sigaren rondgaan, waarvan de inhoud 'tot [zijn] even blijde als grote verrassing op keurige wijze en up to date geringd [was] met een fraai 'Visdonk'-bandje, aldus zijn dankbetuiging aan de 'kunstenaar'.²

Notaris H.C. van Besouw te Breda

ontving de opdracht om de koopakte op te maken.³ Op 11 maart 1952 was het dan zo ver. De gemeente werd officieel eigenaar van het landgoed Visdonk. De bevolking kreeg de beschikking over een afwisselend en uitgestrekt wandel- en recreatiegebied, kort bij de stad.

De pachters toonden zich echter zeer teleurgesteld. Evenals ieder ander moesten zij de aankoop van het landgoed uit de krant vernemen. Buiten hun medeweten was het gemeentebestuur met de buit aan de haal gegaan en dat voor een alleszins redelijke prijs. Zij hadden er altijd op gehoopt eens hun gebouwen en landerijen te mogen kopen. Maar nu hielden zij er tot in lengte van jaren een vreemd gevoel aan over. Kort nadien steeg ook de pachtprijs, terwijl sommige gebouwen zowat voor eigen rekening en arbeid van de pachters waren neergezet.

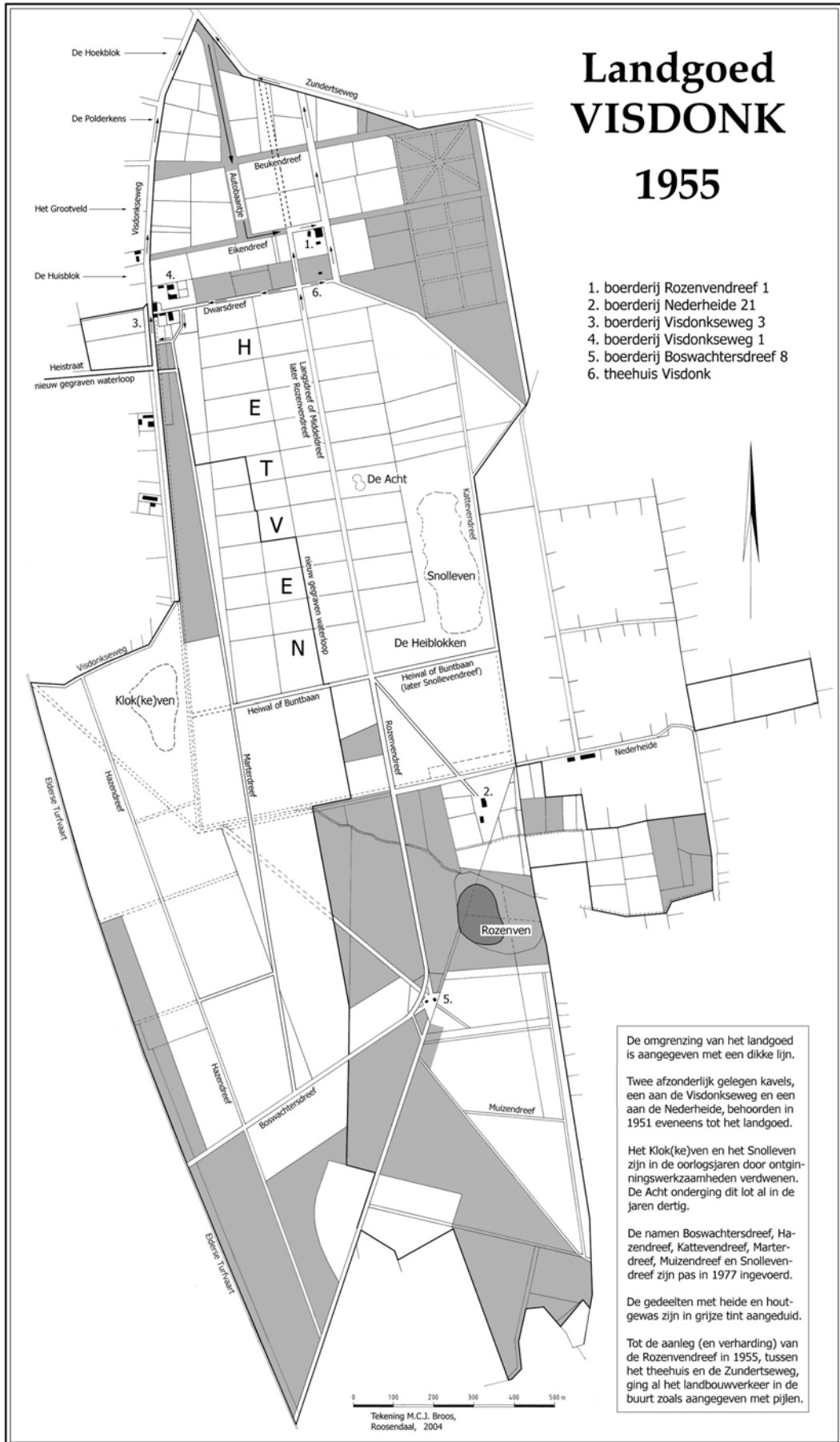
¹ De totale pachtwaarde kwam uit op een bedrag van fl. 14.677,55.

² Het kistje sigaren was een geschenk van de ambtenaren 'voor het welslagen van de voor Roosendaal wel zeer belangrijke aankoop'. Zij hadden alle sigarenbandjes in het middenstuk door 'kunstenaar' Chr. Brouwers laten voorzien van het (geschilderde) opschrift 'Visdonk'.

³ Het totaal te betalen bedrag, inclusief verrekening pachten, vaste lasten, belastingen, registratierechten en transportkosten, bedroeg fl. 475.140,32.

Landgoed VISDONK

1955



1. boerderij Rozenvendreef 1
2. boerderij Nederheide 21
3. boerderij Visdonkseweg 3
4. boerderij Visdonkseweg 1
5. boerderij Boswachtersdreef 8
6. theehuis Visdonk

De omgrenzing van het landgoed is aangegeven met een dikke lijn.

Twee afzonderlijk gelegen kavels, een aan de Visdonkseweg en een aan de Nederheide, behoorden in 1951 eveneens tot het landgoed.

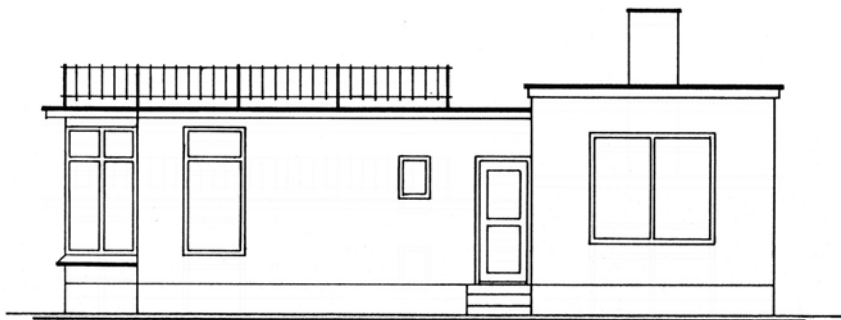
Het Klok(ke)ven en het Snolleven zijn in de oorlogsjaren door ontginningswerkzaamheden verdwenen. De Acht onderging dit lot al in de jaren dertig.

De namen Boswachtersdreef, Hazendreef, Kattevendreef, Marterdreef, Mutzendreef en Snollevendreef zijn pas in 1977 ingevoerd.

De gedeelten met heide en houtgewas zijn in grijze tint aangeduid.

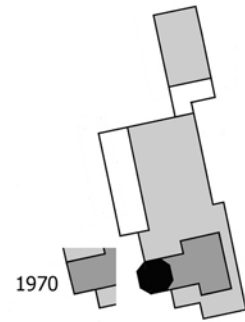
Tot de aanleg (en verharding) van de Rozenvendreef in 1955, tussen het theehuis en de Zundertseweg, ging al het landbouwverkeer in de buurt zoals aangegeven met pijlen.

Tekening M.C.J. Broos, Roosendaal, 2004



gevel zuidzijde

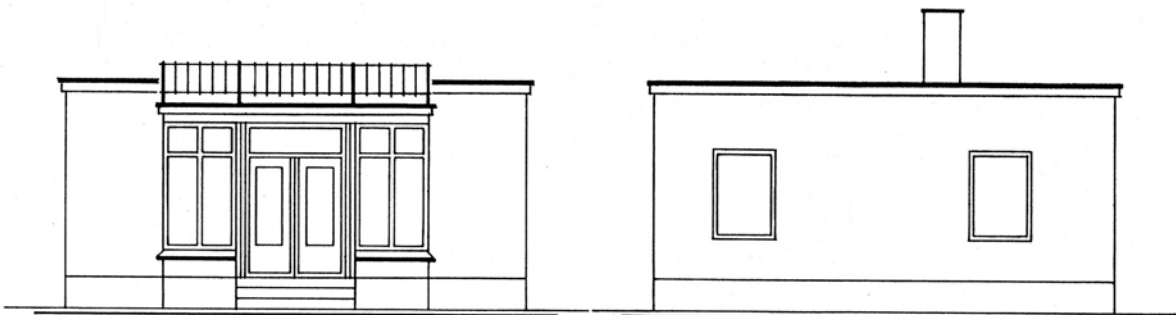
© M.C.J. Broos
2004



1970

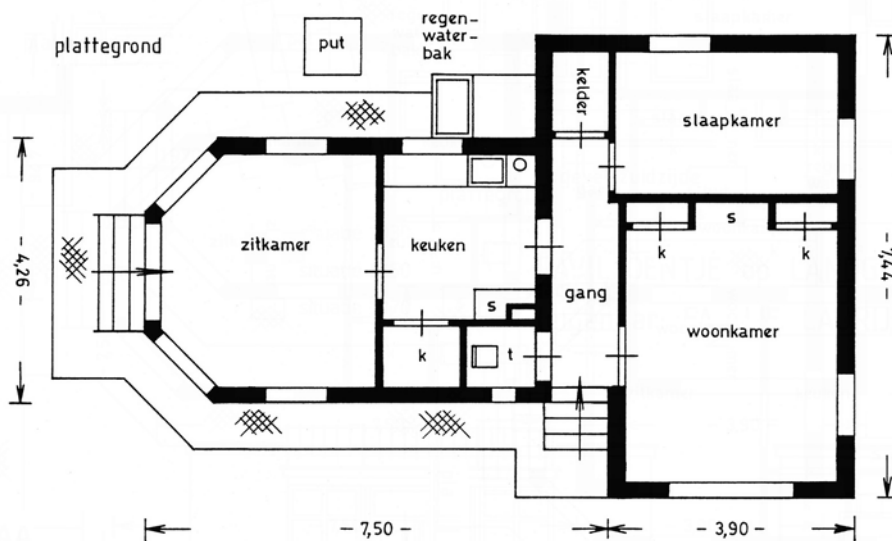
- situatie 1930
- situatie 1950
- situatie 1970

PAVILJOENTJE op LANDGOED VISDONK te ROOSENDAAL
(eigenaar: FAMILIE LAURIJSSSEN te BREDA)



gevel westzijde

gevel oostzijde



4. Het theehuis Visdonk

Voordien moeilijk toegankelijk

Nadat de gemeente Roosendaal en Nispen in 1951 het landgoed Visdonk had verworven, kwam de openstelling weer in zicht, al zou dat het gemeentebestuur nog heel wat hoofdbreken opleveren. Bovendien moest zij in 1953 een acceptabele bestemming vinden voor het vroegere onderkomen (het ‘paviljoentje’) van de familie Laurijssen.

Naar aanleiding van vragen van raadsleden had het Roosendaalse gemeentebestuur al in september 1948 aan de familie Laurijssen gevraagd om het landgoed beperkt open te stellen voor het publiek.

‘De gemeente Roosendaal en Nispen is arm aan natuurschoon. De ingezetenen moeten, willen zij van een aantrekkelijke wandeling genieten, zich op enkele kilometers afstand naar buiten begeven. Voor velen is deze noodzakelijkheid een afdoende reden om daarvan af te zien. Weliswaar beschikt de gemeente sinds enkele jaren over een zeer mooi, onder de gemeente Rucphen gelegen, militair oefenterrein, dat voor het publiek toegankelijk is gesteld, doch ook voor dit terrein geldt het hierboven geuite bezwaar van zijn ligging op grote afstand van de stad.’

Ondanks deze woorden was de familie Laurijssen niet op het verzoek ingegaan, al genoten de atletiekvereniging THOR, het jeugdwerk en de verkenners van de St. Joseph- en de St. Antoniusparochie, de Landbouwwinterschool, de plaatselijke afdeling van de Natuur Historische Vereniging, de honden-dressuurclub ‘Roosendaal’ en de rijvereniging ‘De Grensruijters’ wel een gastvrij onthaal op het landgoed. Ook mochten kinderen van buurtverenigingen elk jaar in augustus twee dagen per week op Visdonk verblijven en kon iedereen in die maand op woensdagmiddag sprokkelen en wandelen in het gebied. Daarnaast waren er nog individuele wandelvergunningen mogelijk met een geldigheidsduur van een jaar. Overigens had de familie Laurijssen haar pachter Cornelis (Kees) J. Slooters in 1926 belast met het toezicht. Als boswachter was hij tevens lid van de vrijwillige bosbrandweer en waren er in zijn schuur materialen ter bestrijding van brand opgeborgen.

Baldadigheid in de bossen

Nadat het landgoed in eigendom was gekomen van de gemeente, was er even sprake van een algehele openstelling en leken alle grenzen definitief doorbroken. De stadsjeugd nam de gelegenheid te baat om allerlei kattenkwaad uit te halen. Het klauteren in bomen, het roken en vuurtje stoken in het bos, het uithalen van vogelnesten, dat alles was schering en inslag in maart en april 1952. ‘Groepen van jongens klauteren in de bomen, slingeren aan afhanginge takken en demonstreren staaltjes van lenigheid’, aldus het rapport aan burgemeester Freijters.

Maatregelen konden niet langer uitblijven, zeker niet nadat op 18 april 1952 landbouwer Bakx, pachter van een van de boerderijen op Visdonk, ter gemeentesecretarie kwam vragen maatregelen te nemen tegen het vuurtje stoken en de baldadigheid van de jeugd ‘vooral in het bos, waarin de Duivelsberg zich bevindt’.¹ Hij was bang voor brand op zijn boerderij en die van zijn buurman Potters.

Nog diezelfde dag besloot burgemeester Freijters de commissaris van politie, H. Stuitje, te vragen om meer toezicht. Die zag echter een aanzienlijke verzwaaring van zijn taak op hem afkomen, zeker nu eerst alles uit de hand was gelopen. Hij drong er bij de burgemeester dan ook op aan de algehele openstelling nog eens te heroverwegen. De belangen van de boeren met landbouwwegen tussen hun bedrijfsgebouwen moesten immers gewaarborgd blijven. Verder zou het verscherpt toezicht op Visdonk ten koste gaan van de inzet van politiepersoneel elders in de gemeente. Dat vond Stuitje niet juist. Bovendien bleef het gedeelte onder de gemeente Rucphen vooralsnog onbewaakt, om over de kosten van twee extra surveillanten nog maar te zwijgen. De burgemeester bleef echter vasthouden aan de algehele openstelling van het landgoed, al verscheen er in het Brabants Nieuwsblad nog wel een publicatie over de regels en voorwaarden. Bovendien werden er verspreid over het gebied negen borden geplaatst met als tekst:

¹ Waar de naam ‘Duivelsberg’ vandaan komt en hoe dit heuveltje in het bos, pal tegenover het ‘paviljoentje’ in westelijke richting is ontstaan, is iedereen een raadsel. In de jaren zestig werd door stadsmensen ook wel gesproken over de ‘Konijnenberg’. Bij de boeren uit de buurt heette het de ‘Vluchtberg’. Een feit is dat er nooit een gebouwtje (theekoepel) op heeft gestaan. Rondom deze verhoging stond in vroegere dagen enige decimeters water, waarin de plaatselijke jeugd in de zomermaanden heerlijk kon plonzen en pootje baden.

Gemeente Roosendaal en Nispen

Visdonk

Vrij toegankelijk voor iedereen van 19 jaar en ouder.
Jongeren dan 19 jaar hebben alleen toegang onder geleide van ouders en voogden
of andere voor hun gedragingen verantwoordelijke personen.

Geopend zonsop- tot ½ u. na zonsondergang.

Streng verboden zijn:

Het betreden van bouw- en weiland en terrein dat aangeduid is met
bordjes "Verboden Toegang".

Het roken in de bossen en op de heide.

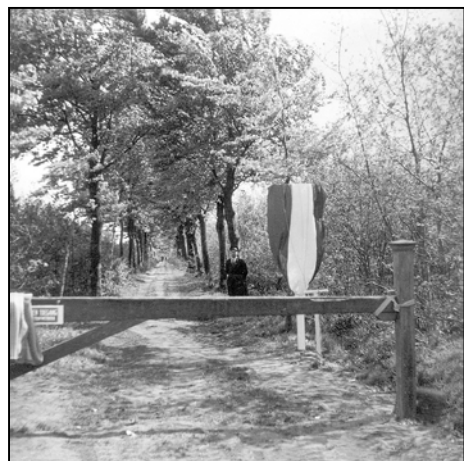
Alle baldadigheden en wangedrag.

Verboden voor motorrijtuigen.

Een feestelijke opening voor het publiek

De officiële opening van het landgoed Visdonk op 11 mei 1952 wilde het gemeentebestuur niet onopgemerkt laten voorbijgaan.¹ Volgens het oorspronkelijke plan zouden twee Roosendaalse muziekgezelschappen acte de présence geven, het ene voor een concert op het landgoed en het andere voor de begeleiding van de autoriteiten onderweg. Maar uiteindelijk verliep het feest zowat in stilte. Het bestuur van de Koninklijke Harmonie 'Vlijt en Volharding' liet namelijk weten dat zij voor haar leden vervoer per autobus naar en van Visdonk wenste, terwijl zij slechts bereid was een concert van 45 minuten te geven. Het gemeentebestuur wilde hier niet op ingaan en zocht enige dagen voor het feest een ander muziekgezelschap. Het had echter de pech dat het contact met de R.K. Harmonie 'De Gildezonen' afketste op allerlei communicatieproblemen wegens een ernstig ongeval dat de secretaris, na het eerste gesprek over de mogelijkheden, overkwam.

Onder aanvoering van enige tamboers van 'De Gildezonen', aldus de krant, vertrokken de autoriteiten om half drie 's middags, vergezeld van vele schoolkinderen, vanaf de Markt te voet naar Visdonk. Na het verwijderen van een bordje 'Verboden Toegang' en het onthullen van een van de negen nieuwe borden met voorwaarden voor toegang, organiseerde atletiekvereniging THOR boslopen voor dames en heren. Voorts waren er wandeltochten en jeugdkampdemonstraties. Tenslotte werd om zes uur 's avonds de terugreis aanvaard. Al was het een feestelijke opening op kosten van de gemeente, toch verpachtte het gemeentebestuur die dag een standplaats voor alcoholische dranken, versnaperingen en consumptie-ijs. De hoogste inschrijver was J. Sep met 42 gulden en dat voor amper drie uurtjes...



*Het landgoed Visdonk werd op 11 mei 1952 door burgemeester A.M.F. Freijters officieel geopend. Eerst verwijderde hij een bordje met 'Verboden Toegang' (links). Daarna onthulde hij een nieuw bord (rechts) met voorwaarden van toegang door het wegtrekken van een Nederlandse vlag.
Foto, collectie Gemeentearchief Roosendaal.*

¹ Op het gebied van nieuwe recreatiemogelijkheden had Roosendaal niet stil gezeten. Het nieuwe zwembad De Stok werd op 17 mei 1952 geopend.

Toch een toegangskaat verplicht

Spoedig kwamen er veel gezinnen met jonge kinderen in het Sterrebos, het noordoostelijk gedeelte van het landgoed. Wie nu meende dat het na enige maanden met de baldadigheden wel mee zou vallen, die had het mis. Al was het nooit druk in de buurt van boswachter Sloopers nabij het Rozenven, toch gebeurden juist daar dingen die minder gewenst waren. Er werd geklaagd over het uithalen van vogelnesten, het stoken van vuurtjes, het beschadigen van toegangsborden, de wildstroperij en het 'paartjes afloeren'. Had Jan Laurijssen dan destijds toch gelijk gehad met zijn opvatting het landgoed nooit geheel open te stellen, omdat 'het publiek dit niet waardig was'? In het voorjaar van 1953 was 'in het perceel bos, gelegen tegenover het 'paviljoentje', waar de z.g. vluchtheuvel (of Vluchtberg) is gelegen, deze heuvel al grotendeels vernield en weggegraven door het publiek'. Er speelden hier vaak kinderen, waardoor de zandheuvel geleidelijk aan verdween. 'Jammer dat het zo wordt toegetakeld', aldus Arthur van Nieulande, winkelier en secretaris van de plaatselijke afdeling van de Natuur Historische Vereniging.

Nadat in maart, april en mei 1953 weer eens bosbranden waren opgelaaid, werd de commissaris van politie wederom verzocht een nader onderzoek in te stellen. Ofschoon het volgens sommige van de ondervraagden nog wel meeviel met de baldadigheden, kwam de politie toch met het advies opnieuw

toegangskarten in te voeren. Slechts het Sterrebos mocht voor iedereen vrij toegankelijk blijven. Het college van Burgemeester en Wethouders besloot de kwestie aan te houden, maar nadat er in 1954 weer verschillende malen brand was gesticht en in 1955 de brandverzekering de polis had opgeschort, was het invoeren van toegangskarten onafwendbaar. Met ingang van 1955 zou het landgoed van 1 april tot 1 juni van elk jaar voortaan gesloten zijn. In de overige maanden mocht Visdonk slechts worden betreden met een toegangskarte. De opschorting van de brandverzekering kon slechts ongedaan worden gemaakt na de belofte van het gemeentebestuur om naast de gemeentepolitie nog eens twee mensen met het toezicht te belasten.¹ De bekendmaking van de sluiting van het landgoed met de voorwaarden voor een toegangskarte stond in de krant van 3 april 1955. De borden op het landgoed werden dienovereenkomstig gewijzigd. De prijs was een gulden voor een heel gezin, terwijl één persoon een kwartje moest betalen.² Voor verenigingen was de toegang gratis. De inmiddels in aanleg zijnde hoofdweg, later Rozenvendreef, lopend vanaf het toenmalige woonwagenkamp aan de Zundertseweg via het 'paviljoentje' (later theehuis Visdonk) tot bij de boerderij van boswachter Sloopers en dan in westelijke richting naar Nispen, bleef als openbare weg vrij toegankelijk.

De nieuwe Rozenvendreef ontstond voor een belangrijk deel uit een asfaltverharding van de bestaande zandweg (Langsdreef of Middeldreef), dwars door het voormalige Snolleven. Slechts het gedeelte



*Bij de feestelijke opening van het landgoed Visdonk op 11 mei 1952 waren ook de bewoners uit de buurt uitgenodigd. Een goedlachse burgemeester Freijters toont zich als opvolger van de familie Laurijssen tevreden temidden van enige pachters.
Foto, collectie Gemeentearchief Roosendaal.*

¹ In werkelijkheid is dit nooit gedaan. Het gemeentebestuur had voor deze taak de beheerder van het in de toekomst op Visdonk te vestigen dierenasiel op het oog (in ruil voor een toelage op de telefoonaansluiting) en de jachtopziener van Ant. van Broekhoven, de houder van het jachtrecht.

² In 1955 werden 24 gezinskarten verkocht en 59 individuele karten (opbrengst fl. 38,75). In 1956 raakte men respectievelijk 78 en 113 karten kwijt (opbrengst fl. 106,50). In 1957 kwam de verkoop uit op respectievelijk 114 en 69 (opbrengst fl. 131,25), terwijl tien gratis verenigingskarten werden afgegeven. In 1958 bedroeg de totale opbrengst 244 gulden.

vanaf het ‘paviljoentje’ tot de Zundertseweg werd in 1955 nieuw aangelegd. Dat geschiedde overigens zonder enig overleg met de pachters. Voordien ging al het verkeer (met paard en wagen en ook de postbode op de fiets) vanuit het zuiden, in noordelijke richting voor of achter langs het ‘paviljoentje’ via een zandweg ten oosten van de boerderij van pachter Verhulst naar de Zundertseweg of in westelijke richting via een zandweg (Dwarsdreef) naar de Visdonkseweg. In vroeger dagen ging men dan daarbij over het erf van pachter Potters. Reeds voor 1940 (officieel pas in 1949) werd Potters verlost van het gebruik van zijn erf door vreemden. Nadien ging al het verkeer langs een nieuw aangelegd pad (Het Dijkske), omzoomd met kastanjabomen, ten zuiden van zijn boerderij. Het is heden ten dage nog steeds als zodanig in gebruik. De nieuwe Rozenvendreef meed met een ruime boog ook het erf van pachter Slooters. Vroeger reed hier al het verkeer tussen zijn huis en schuur.¹

BEWIJS VAN TOEGANG TOT „HET LANDGOED VISDONK”	
No. A/	INDIVIDUELEKAART
Naam :	
Adres :	
Woonplaats :	
Deze kaart is geldig voor het jaar 19....., met uitzondering van de maanden april en mei, gedurende welke maanden Visdonk voor eenieder gesloten is.	
Van deze kaart mag géén gebruik worden gemaakt tussen een half uur na zons- ondergang en een half uur vóór zonsopgang.	
Personen, beneden de leeftijd van 19 jaar, hebben alleen onder geleide van ouders, voogden of andere voor hun gedragingen verantwoordelijke personen, die in het bezit zijn van een gezins- of verenigingskaart, toegang tot Visdonk.	
Ontvangen f 0,25	De Voorzitter van de Vereniging „Natuurbeschermingswacht Roosendaal en Nispen”.
A. Deze kaart moet op eerste aanvraag aan een opsporingsambtenaar worden getoond.	
B. De toegang tot het landgoed „Visdonk” wordt verleend onder de volgende voorwaarden :	
1. Het is verboden zich te bevinden :	
a. op terreinen, welke zijn aangegeven met het bord „Verboden toegang” ;	
b. op de toegangen tot en de erven van boerderijen ;	
c. op landbouwgronden.	
2. Het is verboden in het landgoed :	
a. te roken of brandende voorwerpen bij zich te hebben ;	
b. honden los te laten lopen ;	
c. in bomen te klimmen, bloemen te plukken, beplantingen te bescha- digen, te graven, baldadigheden te plegen, papieren achter te laten of zich op andere wijze te misdragen of aanstoot te geven ;	
d. een motorvoertuig bij zich te hebben met een in werking zijnde motor.	
C. De ouders, voogden en andere personen, die voor de gedragingen van onder hun geleide zijnde minderjarigen verantwoordelijk zijn, zijn verplicht tegen te gaan, dat de onder hun geleide zijnde minderjarigen de hierboven vermelde gedragsregels overtreden.	

Geen uitbreiding van het ‘paviljoentje’

Bij de verkoop van het landgoed Visdonk in 1951 kwam het ‘paviljoentje’ van de familie Laurijssen uiteraard ook in handen van de gemeente. Op dat moment woonde hier al enige jaren Jacobus (Ko) Verhulst, een zoon van pachter Verhulst, die hier een landbouw-
bedrijfje had opgezet naast zijn werk als melkrijder (met paard en wagen) in de ochtend- en avonduren. Het paviljoentje was omstreeks 1948 uitgebreid met een woonkamer en een slaapvertrek aan de achterzijde. Volgens het taxatierapport ging het in 1952 om een ‘woonhuis, gunstig gelegen, doch klein, bestaande uit gang, woonkamer, kamer, slaapkamer, keldertje, in steen [en] zonder zolder’. De huur bedroeg 125 gulden per jaar. Daarnaast had Ko enige hectaren grond en in de grote schuur van de boerderij van zijn ouders nog drie varkenshokken, een paardenstal en vijf stalplaatsen voor zijn koeien in gebruik. Op zijn eigen erf liepen voorts nog wat kippen rond. De rest van de boerderij (huis en schuur met veestalling) was inmiddels in handen overgaan van zijn broer Henricus (Harrie).

Nog in 1952 vertrok Ko Verhulst echter naar een boerderijtje op Tolberg. Het gemeentebestuur zocht vervolgens een andere bestemming voor het gebouwtje. Bij besluit van 11 november 1953 ging de gemeenteraad akkoord met verhuur aan de ‘Roosendaalse Dierenbescherming’. De huurprijs werd voorlopig bepaald op 76 gulden per jaar. Het was de bedoeling van de Dierenbescherming hier een theehuis te exploiteren voor de verkoop van dranken, versnaperingen en consumptie-ijs. Uit de opbrengst kon dan een nieuw te bouwen dierenasiel worden betaald.

¹ Nadat de Rozenvendreef was aangelegd, kreeg ook de Zundertseweg, vanaf de buurtschap Kortendijk tot aan de buurtschap ‘Het Hoekske’ op Rucphens grondgebied, een grote opknopbeurt, waarbij aan de zuidzijde een vrijliggend fietspad tot stand kwam. Klinkers en keien maakten plaats voor asfalt.

De ‘Dierenbescherming’ liet er geen gras over groeien en wilde meteen aan de slag om een uitbreiding op kosten van de gemeente te realiseren, waarbij de vereniging zich zou verbinden deze uitgaven in de vorm van een verhoging van de huur aan de gemeente terug te betalen. Vanwege de witgeschilderde muren had zij zelfs al de naam ‘Withonk’ voor het theehuis bedacht.¹ Het gemeentebestuur ging akkoord met een investering van 2200 gulden (en een huurprijs van 347,24 gulden per jaar). Inmiddels had de ‘Dierenbescherming’ exploitanten gevonden in de persoon van haar bestuurslid C.J. Seijkens en zijn vrouw. Maar daarvoor was het dan weer noodzakelijk, dat het echtpaar in het theehuis kwam wonen en niet meer op en neer hoefde te fietsen vanuit de Marconistraat, zodat het bestuur van de ‘Dierenbescherming’ om extra ruimte vroeg en dito investeringen.

De directeur van Openbare Werken werd om advies gevraagd. Hij achtte het optimisme van de ‘Dierenbescherming’ slechts gestoeld op verwachtingen. Het ‘paviljoentje’ was immers nimmer in exploitatie geweest. De vorige pachter, Ko Verhulst, had zelfs nog niet de moeite genomen om het te proberen, omdat hij er geen enkele winst in zag. Aan het einde van zijn brief liet de directeur weten, dat als de vereniging de verbouwing en uitbreiding perse wilde, die dan maar zelf moest betalen. Maar ondanks dit negatieve advies ging het college van Burgemeester en Wethouders toch akkoord met de extra investeringen.

In de loop van 1954 groeide de begroting voor de uitbreiding en verbouwing echter uit tot een bedrag van 5950 gulden (en een huurprijs van 800 gulden per jaar). Toch zag de ‘Dierenbescherming’ het nog steeds zitten. Wel zou zij trachten de kosten wat te verminderen door tijdens de bouw hand- en spandiensten te verrichten. Maar op 21 januari 1955 was het ‘einde verhaal’. Zij achtte het niet langer raadzaam verder te gaan vanwege de voortdurende stijging van de huurprijs.

De ‘Dierenbescherming’ verzocht om uitstel van uitbreiding en verbouwing. Zij haastte zich terug te keren naar de exploitatie van het gebouw, zoals het was, als consumptiegelegenheid zonder bierverkoop, dus tegen een huur van 76 gulden per jaar. Wel wilde zij nog in eigen beheer enige kleine verbeteringen aanbrengen, zodat het echtpaar Seijkens toch alvast hier kon worden gehuisvest in plaats van aan de Marconistraat. Ondanks wederom een negatief advies van de directeur van Openbare Werken ging het college van Burgemeester en Wethouders akkoord. Bewoning zou zelfs oogluikend worden toegelaten. De ‘Dierenbescherming’ moest het pand echter wel na het einde van de huurtermijn in oorspronkelijke staat opleveren. Voor het opmaken van alle (niet uitgevoerde) bestekstekeningen diende de vereniging nog fl. 265,09 op te hoesten.²

Vanaf 1 mei 1955 kreeg Seijkens ook de zorg voor een dierenasiel op de hoek van de Zundertseweg en de Visdonkseweg.³ Hier hadden in 1944 barakken voor de huisvesting van arbeiders gestaan. Op de nog aanwezige fundamenten werden hondenkennels gebouwd.⁴ De ‘Dierenbescherming’ kreeg de zorg over zwerfdieren in de gemeente in ruil voor een subsidie van 750 gulden per jaar.



Het hout uit de houtwallen werd vroeger gebruikt voor rasterpalen, voor bezems en als mutsaard. In 1955 zag het er aan de Visdonkseweg nog heel anders uit. Aan de ene kant van de zandweg was er grasland en aan de andere kant de nog steeds bestaande houtwal. Foto, collectie W.L. Bakx, Kruisland.

¹ De naam ‘Withonk’ bleef nog jarenlang in ambtelijke stukken in gebruik, maar is bij buurtbewoners onbekend.

² Uiteindelijk kreeg het theehuis Visdonk in de jaren zestig toch de zozeer gewenste uitbreiding.

³ Op 7 mei 1955 werd C.J. Seijkens voorzien van een telefoonaansluiting.

⁴ Kort na de oorlog had een pachter uit de omgeving graag gezien dat een van zijn zoons op de fundamenten van deze barakken een nieuwe boerderij kon bouwen, maar gebrek aan medewerking van de bevoegde instanties heeft dat verhinderd. Overigens bleef het dierenasiel niet zo lang gehuisvest op de hoek van de Zundertseweg en de Visdonkseweg. Rond 1970 werd de stenen vloer al weer gebruikt voor een blokhut voor een scoutingclub.

Sluiting van het landgoed in zicht

Het was maar goed dat de 'Dierenbescherming' had afgezien van uitbreiding en verbouwing van het theehuis. In een brief van 7 mei 1955 aan het gemeentebestuur toonde zij zich niet onverdeeld gelukkig met de gedeeltelijke sluiting van het landgoed, zeker niet nu de exploitatie van het theehuis pas begonnen was en 'er zo veelbelovend uitzag'. Op 30 april was er een dagomzet van 80 gulden geboekt en een dag later zelfs bijna 130 gulden. De 'Dierenbescherming' zag graag een minder rigoureuze aanpak in de vorm van meer patrouilles. Bij voorkeur konden deze plaatsvinden door haar theehuisexploitant Seijkens evenals door leden van de bosbrandweer. En als de gemeente ijzerwerk ter beschikking kon stellen, dan was het zelfs mogelijk in eigen beheer een uitzichttoren te bouwen om branden te lokaliseren. De kostprijs zou worden terugverdiend door het heffen van een toegangsprijs bij het publiek. Volgens de 'Dierenbescherming' was schade aan beplantingen en vogelstand vooral het gevolg van loslopende jongelui en clubs van kinderen onder een te gering toezicht. Zeker lag dit niet aan de gezinnen met kleine kinderen, die immers de klanten van het theehuis waren.

De vereniging stelde voor het speelgedeelte (Sterrebos en omgeving theehuis) het hele jaar open te houden voor gezinnen met kinderen en de toegangskaarten voor de rest van het landgoed verkrijgbaar



*Gezicht op de voorzijde van het theehuis Visdonk, rond 1970, toen een damesfiets met 'moffen' in de winter nog een regelmatig terugkerend beeld was.
Foto, collectie Gemeentearchief Roosendaal.*

te stellen bij de theehuisexploitant in plaats van het gemeentehuis. Het college van Burgemeester en Wethouders ging echter niet in op de suggesties. Volgens hen was er geen vermindering van het aantal bezoekers te verwachten, zeker niet 'nu inmiddels de Rozenvendreef ongeveer klaar is gekomen'. Deze dreef beloofde 'een bijzondere attractie te worden voor Visdonk, waarvan ongetwijfeld ook de theehuisexploitatie zal profiteren', aldus het gemeentebestuur. Het was slechts bereid toegangskaarten ook verkrijgbaar te laten stellen in het theehuis.

Geen gemakkelijke exploitatie voor het theehuis

Na de tweede algehele sluiting van Visdonk in april en mei 1956 kon de 'Dierenbescherming' de stand van zaken opmaken. Bij brief van 13 juli 1956 stuurde zij zeven kantjes met allerlei ongenoegen aan het college van Burgemeester en Wethouders. Volgens de vereniging had de sluiting in het voorjaar een omzetsdaling bij het theehuis teweeg gebracht. De toegangskaarten

waren de 'dood in de pot'. Er waren nu zelfs geen grote mensen meer in het bos om 'boosdoeners, vandalen en brandstichters' te weerhouden van hun vernietigende werk. In het zuidelijke deel van het landgoed waren bovendien niet de mensen de werkelijke broedtijdverstoorders maar uilen en valken. De vereniging was ervan overtuigd dat de 'bezoekers met kinderen in het algemeen tamelijk geconcentreerd in het speelgedeelte met meest opgaand hout' bleven. Zij zochten 'de nabijheid van de zitbanken en van de ijsjes van ons theehuis', zodat toegangskaarten niet nodig waren.

Inmiddels was het theehuis in- en uitwendig opgeknapt. Nog steeds was de exploitant verstoken van een aansluiting op de gemeentelijke gas- en waterleiding.¹ Wel had hij inmiddels elektriciteit en telefoon. De vereniging betaalde 100 gulden huur voor het gebouwtje en 125 gulden pacht voor het asielterrein. Er waren plannen voor een serre, een speeltuintje en een parkeerterrein. Het theehuis telde ook al een vaste klantenkring, zoals de BB-colonne, de EHBO-afdeling, de politiehonden-dressuurclub en enige wandelsportverenigingen. Ondanks de toegangskaarten had de vereniging in 1955 toch nog een omzet van 7000 gulden weten te halen. Het was echter nog te weinig om in een fatsoenlijk levensonderhoud van de exploitant te kunnen voorzien. Bovendien kon het beheer van het asiel

¹ Een aansluiting op de gemeentelijke waterleiding kwam pas in 1958 tot stand.

mogelijk in het gedrang komen. Pas bij een omzet van 10.000 gulden per jaar zou er een redelijk inkomen overblijven voor Seijkens, terwijl de vereniging dan 500 gulden opzij kon leggen voor de uitbreiding van het asiel. De 'Dierenbescherming' vroeg nu een subsidie voor de exploitatie van het theehuis. In ruil hiervoor zou de theehuisexploitant als onbezoldigd veldwachter kunnen patrouilleren in Visdonk.

De commissaris van politie, H. Stuitje, bracht in zijn advies aan het college van Burgemeester en Wethouders echter naar voren, dat de brief was geschreven uit het oogpunt van de slechte financiële toestand van de vereniging. Na de sluiting in april en mei 1956 zou de exploitatie van het theehuis niet aan de verwachtingen beantwoorden, zodat deze brief moest dienen om de sluiting ongedaan te maken en/of om een subsidie los te peuten. Maar de sluiting van het landgoed had immers niets te maken met de slechte exploitatieresultaten. Stuitje verwachtte ook weinig van de surveillance door Seijkens. Hij was immers in de drukste tijden nodig in het theehuis, terwijl van een veldwachter ook kennis en geschiktheid werden verlangd. Het advies van Stuitje om de sluiting te handhaven werd ongewijzigd door het college overgenomen. Een verbetering van de mentaliteit van het publiek was immers nog niet ingetreden.

Toch de teugels gevierd

In februari 1958 pleitte de Roosendaalse afdeling van de 'Natuurbeschermingswacht' echter voor het geheel sluiten van het zuidelijke gedeelte van het landgoed met maatregelen voor het terugbrengen van het Rozenven in de toestand van ven. Het Rozenven was inmiddels geheel verland door het ophopen van sli-blagen en het dichtgroeien met riet.¹ Het noordelijke gedeelte van het landgoed mocht wat haar betreft het hele jaar door worden opengesteld. Het gemeentebestuur wilde een eind in het voorstel meegaan. Bij besluit van 12 maart 1958 verviel toen de jaarlijkse algehele sluiting in april en mei. In het vervolg was het landgoed nu het hele jaar toegankelijk op vertoon van een toegangskaart.

Het gemeentebestuur wilde echter nog niet aan het afschaffen van de toegangskaarten denken. In 1955 en in 1957 had zij immers voor ruim 1200 gulden aan verbodsborden op het landgoed laten plaatsen. Het wijzigen van de tekst op een toegangskaart was in elk geval een stuk goedkoper. De tekst 'met uitzondering van de maanden april en mei gedurende welke maanden Visdonk voor eenieder gesloten is' kwam dus te vervallen. De leeftijdsgrens werd verruimd van 19 naar 16 jaar. Een aanvulling in de vorm van 'bij constatering van enige overtreding wordt deze kaart ingenomen' moest echter kwaadwillende personen afschrikken.

Maar in het begin van de jaren zestig was ook dit verleden tijd. Visdonk werd definitief overgeleverd aan 'de willekeur van het publiek'. Juist in die jaren kreeg het theehuis zijn zeer gewenste uitbreiding.

Nawoord

Inmiddels is het landgoed al meer dan een halve eeuw in het bezit van de gemeente Roosendaal en het moet gezegd worden dat het in al die jaren bijzonder goed intact is gebleven. De omvang van bossen, heidevelden en landbouwpercelen is nagenoeg identiek gebleven. Het aantal boerderijen is niet veranderd. Het landgoed heeft de ruilverkaveling Nispen - Schijf in de jaren negentig van de 20^e eeuw goed doorstaan. Er zijn in het gebied geen nieuwe boerderijen gevestigd. Het gemeentebestuur was er met de aankoop van het landgoed in 1952 op tijd bij om het gemis aan recreatiegelegenheid op te vangen, zeker met het oog op toekomstige stadsuitbreidingen.

¹ Het Rozenven zou omstreeks 1960 een grote schoonmaakbeurt krijgen. In 2002 werd dit proces herhaald.

Bijlage 1. Overzicht adressen boerderijen landgoed Visdonk, 1826-1939

2005	Rozenvendreef 1	Nederheide 21	Visdonkseweg 3	Visdonkseweg 1
1930-1939	Zundertscheweg 150	Visdonkscheweg 5	Visdonkscheweg 3	Visdonkscheweg 1
1920-1929	Zundertscheweg 18	Visdonkscheweg 5	Visdonkscheweg 3	Visdonkscheweg 1
1910-1919	Vischdonk M 15	Nederheide M 16	Vischdonk M 13	Vischdonk M 14
1900-1909	Vischdonk M 15	Nederheide M 16	Vischdonk M 13	Vischdonk M 14
1890-1899	Vischdonk M 65	Nederheide M 66	Vischdonk M 63	Vischdonk M 64
1880-1889	Vischdonk M 46	Nederheide M 47	Vischdonk M 44	Vischdonk M 45
1870-1879	Vaartkant M 33	Nederheide M 69	Vaartkant M 31	Vaartkant M 32
1861-1869	Vischdonk M 26	Nederheide M 59	Vischdonk M 24	Vischdonk M 25
1849-1861	Vischdonk M 35	onbekend	Vischdonk M 20a	(* 1857)
1839-1849	Vischdonk M 35	onbekend	Vischdonk M 20a	
1826-1839	Vischdonk M 35	onbekend	onbekend	

Bijlage 2. Overzicht bewoners boerderijen landgoed Visdonk, 1826-1939

1. Rozenvendreef 1

- 1826 - 1864** Martinus Jongenelen, * 1786 Rsd, + 26-06-1876 Rsd, 89 jaar,
x Maria Petronella van der Wouwer, * 1794 Loenhout, + 28-12-1858 Rsd, 64 jaar.
- 1864 - 1888** Matheus Jongenelen, * 20-12-1831 Rsd,
x (23-11-1864 Rsd) Adriana Maria Broos, * 06-09-1844 Rsd,
verhuisd per 30-11-1888 (na afloop pachtcontract) naar Halsteren.
- 1888 - 1892** Adrianus Marinus van Hees, * 04-03-1838 Esschen (B),
x Antonetta Roovers, * 27-08-1848 Zundert, + 28-09-1890 Rsd,
x (21-05-1891 Zundert) Maria Cornelia van Aert, * 19-01-1864 Zundert,
gevestigd per 28-11-1888 uit Rucphen, verhuisd per 20-07-1892 naar Esschen (B).
- 1893 - 1911** Cornelis Jacobs, * 08-12-1847 Rsd, + 03-03-1913 Rsd,
x (07-07-1880 Rsd) Anna Cornelia Antonissen, * 26-08-1856 Rsd, + 11-01-1923 Rsd,
gevestigd in 1893 van Krampenloop M 109 naar Vischdonk M 65,
verhuisd in 1911 van Vischdonk M 15 naar Burgerhoutschestraat 40, later 133.
- 1911 - 1920** Kinderen Jacobs.
- 1920 - 1925** Cornelis Jacobus Jacobs, * 16-03-1889 Rsd, + 25-12-1960 Rsd,
x (27-04-1920 Rsd) Maria Rommens, * 28-01-1891 Rsd, + 19-02-1960 Rsd,
verhuisd in 1925 van Zundertscheweg 18 naar Nispenscheweg 52, later 80, later 47.
- 1925 - 1930** Antonius Leijten, * 05-12-1880 Terheijden,
x Cornelia Segers, * 23-05-1882 Terheijden,
gevestigd per 22-04-1925 uit Terheijden, verhuisd per 28-04-1930 naar Etten (Haansberg).
- 1930 - 1939** Adrianus Verhulst, * 23-11-1878 Wouw, + 20-08-1938 Rsd,
x (05-07-1911 Rsd) Adriana Cornelia Braat, * 12-11-1882 Rsd, + 26-06-1952 Rsd,
gevestigd per 06-05-1930 uit Wouw (Zaafsel).

2. Nederheide 21

- 1826 - 1845** Cornelis Suijkerbuijk, * 1779 Essen, + 20-12-1845 Rsd, 66 jaar,
x Dimphna Verboven, * 18-01-1782 Rsd, + 14-06-1857 Rsd, 75 jaar.
- 1845 - 1850** Dimphna Verboven, weduwe van Cornelis Suijkerbuijk, * 1782 Rsd, + 14-06-1857 Rsd, 75 jaar.
- 1850 - 1859** Anthonie Hoedervangers, * 18-10-1800 Rucphen,
x (19-04-1830 Rucphen) Antonia Goorden, * 1801 Rucphen, + 13-07-1887 Rsd, 86 jaar.
- 1859 - 1871** Fran(cis)cus Hoedervangers, * 18-04-1822 Rucphen, + 25-08-1894 Rsd (neef van Anthonie a.v.),
x (07-07-1859 Rsd) Cornelia Hasen, * 03-06-1820 Rsd, + 01-08-1888 Rsd,
eerder weduwe van Antonij of Antonius Dekkers, + 15-08-1858 Rsd.
- 1871 - 1877** Petrus Jacobus Brouwers, * 18-10-1837 Rsd, + 23-01-1893 Rsd,
x (06-07-1866 Rsd) Johanna Oosterbos, * 13-11-1845 Rsd, + 28-01-1924 Rsd,
gevestigd in 1871, verhuisd per 12-03-1877 naar Rucphen.

- 1877 - 1889** Marijnus Peeters, * 10-02-1846 Rucphen, + 12-07-1910 Rucphen,
x (12-11-1876 Rucphen) Cornelia Suijkerbuijk, * 21-09-1843 Rucphen, + 09-08-1881 Rsd,
gevestigd per 11-02-1877 uit Rucphen, verhuisd per 04-03-1889 naar Rucphen.
- 1889 - 1895** Adriaan Dictus, * 05-05-1848 Zundert, + 27-07-1934 Rsd,
x (08-04-1875 Zundert) Anna Catharina van Hassel, * 27-08-1854 Zundert, + 23-05-1931 Rucphen,
gevestigd per 17-04-1889 uit Zundert, verhuisd per 26-03-1895 naar Rucphen.
- 1895 - 1898** onbekend, herbouw en uitbreiding boerderij.
- 1898 - 1919** Petrus van Geel, * 21-02-1866 Rsd,
x (14-04-1898 Wouw) Anna Cornelia van den Bergh, * 01-11-1871 Wouw,
gevestigd per 04-07-1898 uit Wouw, verhuisd per 21-06-1919 naar Antwerpen.
- 1919 - 1927** Johannes Antonius Bakx, * 26-02-1891 Rsd, + 29-12-1974 Rsd,
x (06-05-1919 Rsd) Anna Cornelia Verhaert, * 31-01-1894 Rsd, + 09-03-1971 Rsd,
gevestigd in 1919 bij huwelijk, verhuisd in 1927 naar Visdonkscheweg 1.
- 1927 - 1939** Adrianus Cornelis Wagemakers, * 20-08-1874 Rsd, + 29-01-1957 Rsd,
x (16-10-1899 Rsd) Adriana Catharina van Luijk, * 22-06-1875 Rsd, + vóór 1957,
verhuisd in 1927 van Passantstede Q 60 (later Hollands Diepstraat 2, Nispen) naar Visdonkscheweg 5.

3. Visdonkseweg 3

- 1832 - 1844** onbekend.
- 1844 - 1858** Johannes van Geel, * 1801 Rsd, + 12-04-1875 Rsd, oud 74 jaar,
x Catharina Biemans, * 1802 Hoeven, + 27-03-1874 Rsd, oud 71 jaar,
verhuisd in 1844 van Rucphen naar Rsd.
- 1858 - 1898** Cornelis van Geel, * 15-10-1828 Rucphen, + 31-01-1910 Rsd,
x (14-02-1858 Rsd) Maria Catharina Elst, * 06-05-1829 Rsd, + 08-07-1908 Rsd.
- 1898 - 1936** Jacobus Cornelis Potters, * 28-04-1869 Rucphen, + 15-06-1947 Oudenbosch,
x (26-04-1898 Rsd) Antonetta van Geel, * 13-09-1870 Rsd, + 28-10-1957 Oudenbosch,
gevestigd per 21-04-1898 uit Rucphen, verhuisd per 04-05-1936 naar Burgerhoutschestraat 122,
inwonend tot overlijden: (schoon)ouders Cornelis van Geel en Maria Catharina Elst.
- 1936 - 1939** Johannes Adrianus Potters, * 31-05-1906 Rsd, + 22-03-1974 Rsd,
x (28-04-1936 Rsd) Jacoba Cornelia van den Broek, * 25-11-1905 Rsd, + 03-01-1983 Rsd,
Jacoba van den Broek was dienstmeid bij buurman J.A. Bakx.

4. Visdonkseweg 1

- 1857 - 1867** Adriaan Dekkers, * 04-12-1805 Rsd, + 03-07-1867 Rsd,
x (27-05-1832 Rsd) Maria Meesters, * 22-04-1811 Rsd, + 04-12-1889 Rsd,
voordien wonend op Vischdonk M 16 (1832-1849), Vischdonk M 22 (1849-1861).
- 1867 - 1889** Wed. Maria Dekkers - Meesters, * 22-04-1811 Rsd, + 04-12-1889 Rsd,
- 1889 - 1909** Kinderen Dekkers.
Willem * 18-06-1833 Rsd, + 31-03-1918 Rsd, ongehuwd, 84 jaar,
Dymphna, * 03-10-1844 Rsd, + 25-02-1936 Rsd, ongehuwd, 92 jaar,
Adriaan, * 02-12-1848 Rsd, + 03-03-1929 Rsd, ongehuwd, 90 jaar,
verhuisd in 1909 naar Burgerhoutschestraat 32 en later naar Kalsdonkschestraat 89 (Charitas).
- 1909 - 1927** Marinus Braat, * 18-12-1878 Rsd, + 01-05-1964 Rsd,
x (10-11-1909 Rsd) Antonetta Jacoba Maatjens, * 06-04-1881 Rsd, + 16-10-1917 Rsd,
x (05-06-1918 Rucphen) Cornelia Maria Roks, * 24-09-1880 Rsd, + vóór 1964,
ingeschreven per 10-11-1909, verhuisd per 07-11-1927 naar Oud Gastel (Overesselijk).
- 1927 - 1939** Johannes Antonius Bakx, * 26-02-1891 Rsd, + 29-12-1974 Rsd,
x (06-05-1919 Rsd) Anna Cornelia Verhaert, * 31-01-1894 Rsd, + 09-03-1971 Rsd,
verhuisd in 1927 van Visdonkscheweg 5 naar Visdonkscheweg 1.

Colofon:

Dit verhaal over het landgoed Visdonk is een bundeling van vier artikelen, die eerder zijn verschenen in het tijdschrift van de heemkundekring De Vrijheijt van Rosendale en voor deze uitgave zijn herzien, namelijk:

- * Een polder in het Snolleven
in: De Vrijheijt van Rosendale, nr. 43 (2003), blz. 5 – 18.
- * De Roosendaalse Heide met het Rozenven,
in: De Vrijheijt van Rosendale, nr. 45 (2004), blz. 25 – 29.
- * Het landgoed Visdonk in handen van de gemeente,
in: De Vrijheijt van Rosendale, nr. 46 (2005), blz. 4 – 16.
- * Het theehuis Visdonk,
in: De Vrijheijt van Rosendale, nr. 47 (2005), blz. 4 – 11.

Bronnen:

Archief Kadaster Breda

- hulpkaarten, veldwerken, akten en registers.

Archief Gemeentebestuur Roosendaal en Nispen, 1936-1975

- dossiers 1024, 1031, 1046, 1047, 1048, 1051, 1052, 1053, 1078, 1081, 1719, 6298 en 15080.

Archief Gemeentebestuur Roosendaal en Nispen

- registers Burgerlijke Stand, bevolkingsregisters, wijkregisters en gezinskaarten.

Archief Gemeentebestuur Breda

- bevolkingsregisters en gezinskaarten.

Collectie M.C.J. Broos

- luchtfoto's en kaarten.

Collectie Maussen - Laurijssen,

- in: Stadsarchief Breda, inventaris IV-39, nummer 3.

Genealogische gegevens:

voorzover te achterhalen in registers Burgerlijke Stand, bevolkingsregisters, wijkregisters, gezinskaarten en bidprentjes in archief Gemeentebestuur Roosendaal en Nispen, 1851-1975. Na 1939 zijn de boerderijen nog decennialang in handen gebleven van de families Verhulst, Wagemakers, Potters en Bakx.

Gesprekken:

A.J. Baeke te Roosendaal, W.L. Bakx te Kruisland, L.A. Verhulst - Bakx te Roosendaal, C.G.M. Bakx te Roosendaal, M.A. Elsten te Roosendaal, A.M.J. Potters te Rucphen, L.A.J. Uytdehaag te Roosendaal en J.H.M. Verbocht te Roosendaal.

De auteur is hen zeer erkentelijk voor hun mondelinge informatie.
